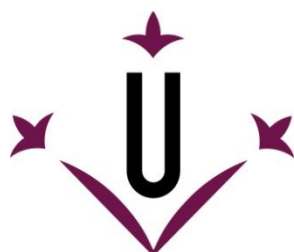

Sexualitat i tercera edat, una realitat amagada

Mirada des del Treball Social

Universitat de Lleida
Facultat d'Educació,
Psicologia i Treball Social

AUTORES: IDOIA BALBOA I SARA GIMENA

TUTORA ACADÈMICA: PILAR QUEJIDO

GRAU EN TREBALL SOCIAL

*“Los hombres piensan que dejan de enamorarse cuando envejecen,
sin saber que envejecen cuando dejan de enamorarse”*

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

ÍNDEX

AGRAÏMENTS.....	6
Resum	7
Abstract	7
1. Introducció.....	8
2. Marc teòric.....	11
2.1 La noció de vellesa i envelliment.....	11
2.1.1 L'envelliment com a procés vital	12
2.2 Què és la sexualitat.....	14
2.3 L'evolució del concepte sexualitat	16
2.3 La sexualitat com a construcció social.....	17
2.4 Rols i expectatives de gènere. El gènere com una categoria social	18
Sexe	18
Gènere	19
Rols i expectatives de gènere.....	19
2.5 Construcció de l'auto concepte i la identitat.....	20
2.6 Necessitats afectives dels éssers humans	21
2.7 Les diferències sexuals: desig de varietat sexual i selecció de la parella	22
2.8 Condicionaments culturals, socials i familiars en matèria sexual	23
2.9 Quina és l'expressió de la sexualitat en la tercera edat, i quines barreres socials actuen en la repressió de l'expressió de la sexualitat.....	25
2.10 Creences populars respecte a la sexualitat en la població major de 65 anys ..	26
2.11 Factors dels que depèn la vida sexual durant la vellesa	27
Canvis fisiològics en la tercera edat que influeixen en la sexualitat	27
Fenomen de la viduïtat	29
Tipus de parelles en la tercera edat.....	30
2. 12 La sexualitat de les persones grans institucionalitzades.....	33
3. Objectius i estructura de la recerca.....	36
Objectius.....	36
Hipòtesis o idees prèvies de les quals es parteix	37
Element i/o àmbit geogràfic d'anàlisi	37

4. La metodologia i les tècniques.....	38
4.1. Orientació metodològica.....	38
4.2. Tècniques per a la recollida de dades	39
4.3. Disseny de la mostra	41
4.4. Codificació	42
5. Anàlisi de les dades.....	44
5.1. La concepció i les funcions de la sexualitat	44
5.2. Les relacions sexuals durant la tercera edat, en què estan basades i quins sentiments generen.....	50
5.3. Motius pel qual no es mantenen relacions sexuals durant la tercera edat	54
5.4. L'orientació sexual majoritària o més visible durant la tercera edat	59
5.5. Diferències de la sexualitat segons el gènere.....	63
5.6. Pressions per part del gènere contrari per mantenir relacions sexuals	68
5.7. Conductes d'afecte en públic durant la tercera edat.....	70
5.8. Atractiu sexual i tipus de parella en la tercera edat.....	74
5.9. La sexualitat en persones grans institucionalitzades	77
1. Detecció de conductes sexuals per part dels usuaris a les residències de gent gran, i tipologia d'aquestes	77
2. Tractament del tema de la sexualitat amb els usuaris de les residències	87
3. Protocols d'actuació en termes de sexualitat a les residències	90
4. Plantejant una situació hipotètica. Si dues persones es coneixen a la residència, i demanen compartir habitació sense prèviament estar casats o formalitzar la seva relació. Es permetria?	93
5.10. Mites i estereotips sobre la sexualitat en la tercera edat.....	97
Creença 1: Les persones a partir dels 65 anys deixen de tindre interessos sexuals97	
Creença 2: La gent gran que expressa els seus sentiments en públic està catalogada com indecent.....	98
Creença 3: Quan hi ha un interès per part dels adults grans estem parlant de persones immadures	99
Creença 4: La gent gran no té les condicions biològiques ni fisiològiques que permetin tindre conductes sexuals.....	100
Creença 5: Les persones de més de 65 anys no són atractives sexualment, i no	

poden atreure a ningú.....	101
Creença 6: La societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa	102
Creença 7: Els homes grans sí que poden tindre interessos sexuals però les dones no.....	103
6. CONCLUSIONS	104
La visió del col·lectiu	104
La visió dels professionals que treballen en residències de gent gran.....	106
Mites i estereotips	107
Balanç sobre l'experiència viscuda.....	108
7. Bibliografia.....	110
Publicacions impreses.....	110
Recursos online	111
Annex	117
Guió entrevista sobre sexualitat	117
Model entrevista a participant major de 65 anys.....	117
Guió qüestionaris	122
Plantilla buidatge qüestionari.....	122
Grup de discussió	124
Model de grup de discussió.....	129
Guió entrevistes amb professionals.....	133
Entrevista a professional de la residència municipal	134

AGRAÏMENTS

Agrair en primer lloc a la tutora del nostre Treball de Fi de Grau, Pilar Quejido Molinero, per la seva disponibilitat total, guia, implicació i participació en la investigació durant tot el procés. Les seves indicacions han estat indispensables per poder bastir la recerca, des d'una perspectiva metodològica i teòrica.

En segon lloc, agrair la col·laboració del president i la coordinadora de les Llars de Jubilats del territori de Lleida, per facilitar-nos l'entrada a les llars de jubilats per realitzar el treball de camp i efectuar totes les gestions necessàries de coordinació amb els responsables dels centres en els quals s'ha intervingut.

També donar les gràcies a tots els participants que han fet possible aquesta investigació, tant als entrevistats de les llars de jubilats com als professionals de les residències, per la bona acollida i sinceritat durant la recerca de dades. Sense ells aquesta investigació no s'hauria pogut realitzar.

Per últim agrair el suport de les nostres famílies i amics, ja que ens han recolzat en els moments de més dificultat.

Així doncs, gràcies per formar part d'aquest treball, que ens ha permès construir coneixement de manera conjunta.

“Yo hago lo que tú no puedes, tú haces lo que yo no puedo.

Juntos podemos hacer grandes cosas”

Madre Teresa de Calcuta

Resum

L'esperança de vida augmenta dia a dia en el nostre país, aquest fet succeeix gràcies als avanços de la medicina, millorant la qualitat de vida de la gent gran. Aquest fet permet que l'última etapa de la vida estigui repleta tant de noves relacions socials com de noves experiències, sense deixar de banda les necessitats sexuals.

La present investigació és l'evidència de la presència de la sexualitat al llarg de tota la vida i suposa un apropament a les percepcions i sentiments que generen aquests apropaments, partint de la visió del col·lectiu i dels professionals que treballen en contacte amb la gent gran. La finalitat última de l'estudi és detectar si encara mantenen conductes sexuals, de quina manera i quin significat atorguen a aquestes pràctiques.

Paraules clau: Sexualitat, tercera edat, treball social, sentiments, cultura

Abstract

Life expectancy is enhancing day by day in our country, this is happening thanks to medicine advances, improving old age people quality of life. This fact allows the last stage of life be full of new social relationships and new experiences, without setting aside sexual needs.

The current investigation is the evidence of the sexual presence along one's whole life and supposes an approximation to the perceptions and feelings that these generate, starting from the vision of this group of people and the professionals working in contact to the elderly. The last finality of this project is detecting if they are still keeping sexual behaviour in what way and which sense they give to this practise.

Keywords: sexuality, old age, social work, feelings, culture

1. Introducció

La nostra investigació es basa en l'anàlisi de la sexualitat en una mostra composta per persones majors de 65 anys, i un conjunt de professionals -majoritàriament treballadors socials- que treballen en centres residencials de la ciutat de Lleida. Ens plantegem la pregunta de si el sexe és compatible amb la vellesa, quins beneficis aporta la sexualitat i/o l'abstinència i de quina manera es viuen aquests fets.

L'esperança de vida creix exponencialment gràcies a avenços mèdics, la població envellida és cada cop major i gaudeixen de millor qualitat de vida. Aquest fenomen fa que plantegem quines necessitats tenen les persones durant la tercera edat i específicament en matèria sexual, per fer visible que la sexualitat en la tercera edat és un fet conciliable i tan digne com en la vida adulta o adolescent.

En l'àmbit nacional trobem poques investigacions sobre sexualitat en la tercera edat i la majoria de les existents es basen en dades quantitatives. Per contra, la nostra investigació no pretén quantificar el nombre de relacions sexuals, sinó conèixer les percepcions i sentiments que generen aquestes, com es viuen les conductes sexuals si existeixen, o quins sentiments van lligats a l'abstinència. A més, les cerques metodològiques portades a terme estan realitzades des de l'àmbit biològic o psicològic.

Pérez (2008:8) entén que la sexualitat és innata a l'ésser humà, una part del seu desenvolupament és instintiva i l'altra és apresada. El vessant adquirit té a veure amb els condicionaments socials que ens imposen determinades metes, conductes i creences. Així, tota persona en les diferents etapes de la seva vida s'enfronta a la contradicció entre la necessitat innata d'alliberar la seva energia sexual i les necessitats culturalment apresades que orienten la seva sexualitat. La contradicció entre ambdues forces marca el desenvolupament sexual de l'individu. Per aquest motiu existeix la necessitat d'investigar la sexualitat en la tercera edat des de l'àmbit social, ja que entren en joc un seguit de processos socioculturals que condicionen i pauten les conductes i relacions que s'han d'establir.

Així doncs, es pretén abordar la sexualitat des d'un vessant integral, tenint en compte els afectes, la comunicació i el plaer sexual, que no necessàriament tenen a veure amb l'activitat coital.

Amb aquest estudi es vol mostrar la realitat a través de testimonis, on les persones entrevistades ens expliquen la seva experiència actual sobre la sexualitat. I per altra banda, també exemplificar quines pràctiques i intervencions s'estan portant a terme en el camp de la sexualitat amb persones institucionalitzades, com es tracta el tema i com s'aborden les necessitats dels usuaris.

La recerca científica aportarà millores tant a la població diana, com a la resta de la societat. Per una banda aquesta població es veurà identificada amb altres testimonis oferts per persones que pertanyen al mateix col·lectiu, i per altra banda les altres generacions tindran la possibilitat de crear una concepció objectiva en vers la temàtica estudiada. També suposarà un encontre entre diferents metodologies desenvolupades en els centres residencials, per considerar si s'està actuant de manera eficient en la temàtica de la sexualitat, i si aquesta es pot viure de manera òptima en un centre residencial.

Pensem que l'absència de recerca des del treball social en matèria de sexualitat en tercera edat impedeix conèixer les necessitats vigents d'aquesta població des d'una perspectiva cultural i emocional, i per tant no es pot intervenir sobre elles des de l'àmbit professional. Tampoc permet revisar la praxi professional, ja que no existeix un espai que permeti posar en comú diverses formes de treballar la sexualitat en les residències.

Per últim, destacar que des que naixem estem condicionats per la nostra sexualitat, ja que la socialització i educació cultural està orientada en funció del gènere al qual pertanyem. En l'àmbit professional, els resultats obtinguts podran guiar la intervenció de treballadors socials que estiguin en contacte amb aquest col·lectiu, partint d'una imatge actualitzada de la sexualitat en la vellesa, podent eliminar barreres socials fruit de la deseducació de la nostra cultura en forma de normes, estereotips i valors negatius entorn de la sexualitat.

La nostra investigació es divideix en sis apartats. En primer lloc trobem el **marc teòric** on s'exposen un seguit de conceptes rellevants tals com la noció de vellesa, què és la sexualitat i quina és la seva construcció social, quins són els rols i les expectatives de gènere, l'auto concepte i la identitat, les necessitats afectives dels éssers humans, els condicionaments culturals socials i familiars en matèria sexual, les creences populars

respecte a la sexualitat en l'adult gran, els factors condicionants i la sexualitat en persones grans institucionalitzades.

A continuació apareixen els **objectius, hipòtesis i l'àmbit geogràfic** d'anàlisi plantejats a l'inici de la investigació, que van suposar el punt de partida i sobre els quals hem anat desenvolupant les successives fases de recerca. Destacant que la investigació es porta a terme amb entrevistats residents al territori de Lleida.

En el tercer apartat s'indiquen la **metodologia, les tècniques i la creació de la mostra** tinguda en compte per engegar la investigació de camp. En aquest punt s'especifica que s'han utilitzat tant els mètodes quantitatius com els qualitatius, que ens han facilitat obtenir gran volum de dades de caràcter diferent.

Seguidament, en l'apartat quatre, apareix l'**anàlisi** del conjunt de dades obtingudes a partir de la metodologia especificada en l'apartat anterior. En aquest s'hi dipositen el volum d'intervencions dels participants, així com una interpretació per part de les investigadores recolzada amb bibliografia científica.

Posteriorment trobem les **conclusions** finals, extretes després d'elaborar les fases descrites en els apartats anteriors. S'hi exposen les dades més rellevants detectades a partir del treball de camp, així com la refutació o acceptació de les hipòtesis elaborades abans de començar la recerca. També comprèn un balanç final sobre el trajecte recorregut des de l'inici de la recerca fins a l'acabament d'aquesta.

La penúltima secció està composta pel conjunt de **referències bibliogràfiques** consultades durant aquest trajecte, i que ens han servit de guia, sobretot en l'elaboració del marc teòric i l'anàlisi dels resultats.

Finalment, apareixen els **annexes**, on es recull tots aquells elements complementaris al nostre treball, així com eines que han facilitat la recollida de dades, tals com el guió de l'entrevista, el qüestionari i els models d'entrevistes realitzades a institucions.

2. Marc teòric

2.1 La noció de vellesa i envelliment

Abans d'abordar la temàtica que es pretén analitzar en aquesta investigació, cal conèixer el col·lectiu estudiat, així com les característiques, emocions, conductes i sentiments que els envolten.

Qüestió de termes

Primerament, cal delimitar el terme que s'utilitza per descriure o denominar les persones de més edat. Els mots emprats són importants, ja que suposen una convenció lingüística per a referir-nos a un conjunt de persones i alhora poden tenir connotacions pejoratives.

Fernández de Trocóniz (2015:9) considera que el terme *vell*, àmpliament utilitzat, amb el pas del temps ha adquirit un valor negatiu (*espatllat, deslluït, utilitzat, inservible*). En aquest sentit, la denominació *persones grans* actualment està lliure de valoracions subjectives negatives.

Per altra banda i com explica aquesta autora, l'Observatori Europeu ha determinat que els ciutadans europeus amb independència de la seva edat prefereixen denominar la població d'edat avançada com *persones grans* enfront d'altres termes com *tercera edat, ancians, vells* o d'altres.

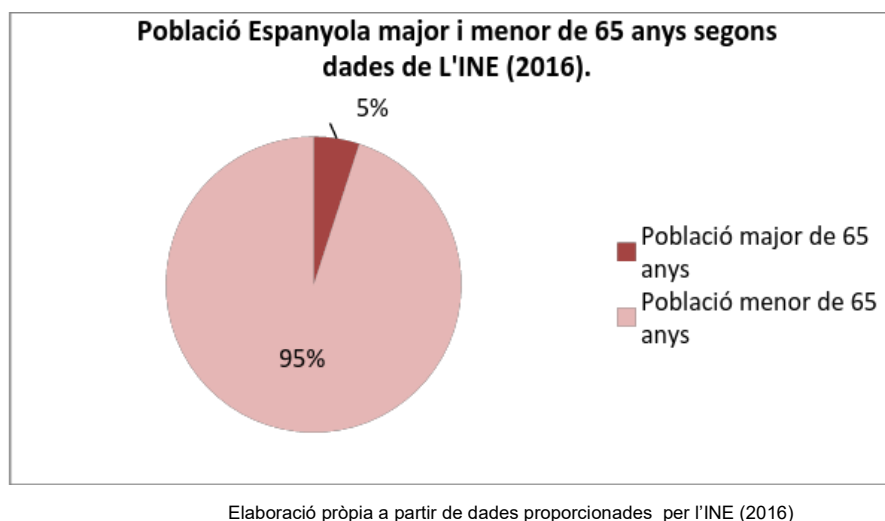
Dades demogràfiques

A Europa, l'increment de l'esperança de vida sumat a les baixes taxes de natalitat que s'estan originant a causa d'un canvi en el paradigma vital, generen un increment accelerat en la quantitat de població envellida.

Fernández, J.J, Parapar, C, i Ruíz, M (2010) expliquen que en el cas espanyol, el fenomen de l'envelliment s'observa especialment de manera accelerada, com a conseqüència d'una major longevitat, ja que en menys de 30 anys s'ha duplicat el nombre de persones majors de 65 anys.

Aquest col·lectiu pren especial rellevància a causa del seu increment, i per aquest motiu s'inicien quantitat de recerques que prenen conèixer les característiques i necessitats pròpies de les persones grans.

Tenint en compte les dades aportades per l'Institut Nacional d'Estadística (INE) l'any 2016, la població major de 65 anys del país era de 2.340.046 persones i la població total sumava 46.557.008 persones.

2.1.1 L'envelliment com a procés vital

L'envelliment suposa la transacció entre diverses etapes de la vida, com són l'adultesa i la vellesa. Aquest constructe ha estat determinat segons el criteri social, i sovint considerem que una persona entra en la vellesa quan aquesta es jubila, o bé quan existeixen aspectes biològics que determinen un canvi, com per exemple l'aparició de malalties cròniques.

Però cal considerar, que l'entrada en aquesta etapa es porta a terme de manera gradual i imperceptible en la quotidianitat, associada a un conjunt de processos i canvis específics a nivell biològic, psicològic i social.

Segons Fernández de Trocóniz (2015:11) existeixen una sèrie de característiques que habitualment s'utilitzen per a diferenciar les persones grans d'individus d'altres edats.

Aquestes són les següents:

- Des del punt de vista econòmic, les persones grans disposen de menys recursos que altres grups d'edat a causa que han viscut en condicions laborals més dures, i han ocupat feines menys remunerades. A més, la pensió suposa una minva en els ingressos respecte a la vida laboral activa.
- El nivell d'escolarització d'aquest col·lectiu és més baix, tot i que les persones que es van incorporant actualment a aquesta etapa tenen nivells de formació més elevats.
- El grup està constituït majoritàriament per dones, a causa de la diferent esperança de vida entre sexes.
- Durant aquest procés, apareixen canvis en l'aparença física, pèrdues sensorials, presència d'un nombre més gran de malalties cròniques, deficiències en la mobilitat, carències en els diferents sistemes de la memòria...

Tot i delimitar unes característiques comunes en les persones majors de 65 anys, cal destacar que la principal característica de l'envelliment és la variabilitat i per tant, cada individu té un patró d'envelliment diferent. Algunes persones grans mostren estabilitat pel que fa a la mobilitat, i deficiències en aspectes sensorials o al l'inrevés.

D'acord amb aquests aspectes, en aquesta investigació es tindrà en compte la variabilitat interindividual, partint de què a mesura que l'edat avança, els individus tendeixen a ser més heterogenis respecte a aspectes biològics, psicològics i socials.

2.2 Què és la sexualitat

La sexualitat és una dimensió important per als éssers humans, aquesta suposa una font de comunicació interpersonal, plaer i tendresa. A més, les seves funcions estan relacionades amb l'afectivitat i la reproducció, entre d'altres.

Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS) *"la sexualitat és un aspecte central de l'ésser humà, present al llarg de la seva vida. Abasta el sexe, les identitats i els papers de gènere, l'erotisme, el plaer, la intimitat, la reproducció i l'orientació sexual. Es vivència i s'expressa a través de pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds, valors, conductes, pràctiques, papers i relacions interpersonals. La sexualitat pot incloure totes aquestes dimensions, no obstant això, no totes elles es viuen o s'expressen sempre. La sexualitat està influïda per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, culturals, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals"* (OMS, 2006).

Tal com assenyala la OMS (2006), en el desenvolupament de la sexualitat intervenen diversos factors. Alguns d'ells són:

- Els processos biològics: tenen a veure amb característiques genètiques, hormonals, anatòmiques, fisiològiques... En definitiva, òrgans i aspectes heretables. Aquests, defineixen i distingeixen els homes i les dones d'acord amb paràmetres referents al sexe de naixement. Vargas (2007:9) aporta que la diferenciació sexual continua desenvolupant-se en el període pre-natal, i es reforça durant la pubertat, quan apareixen els caràcters sexuals secundaris (Ex: canvi en la veu, desenvolupament i maduració del cos físic..).
- Els processos socioculturals: fan referència al conjunt d'expectatives sobre la conducta desitjable en funció del nostre sexe de naixement. Parlem per tant, del gènere.
- Els processos psicològics: tenen en compte que la construcció, manteniment i canvi de la sexualitat es deu a la reflexió de l'individu sobre la seva pròpia història, per tal de definir que significa ser home o dona. Vargas (2007:14) contempla que aquest procés de qüestionament personal examina críticament les cognicions, motivacions, emocions i comportaments.

Toledano (2016:37) fa referència a aquesta tridimensionalitat de l'ésser humà, considerant que la dimensió biològica correspon al nostre sexe físic (hormones, genitals, energia...) i respon a com som fent referència a la funció reproductora. La dimensió psicològica correspon a la nostra sexualitat psíquica (desitjos, sensacions de plaer, fantasies, actituds...) i respon a com ens sentim. Per últim la dimensió social, correspon a l'eròtica (conducta sexual, pautes afectives, codis de comunicació, rituals...) i respon a com actuem.

La nostra actuació dependrà doncs, dels models sexuals que la cultura ens ensenya o imposa, a partir de la socialització en un entorn determinat.

En aquesta investigació es concep la sexualitat com el conjunt de pensaments, fantasies, creences, actituds, valors i relacions que s'estableixen en matèria sexual. Per tant, es considera que la sexualitat no es redueix al coit, ni tampoc té com a única finalitat la reproducció. Com assenyala Vargas (2007:3) quan la sexualitat està plenament relacionada amb el que fan els individus amb els seus genitals, estem parlant de genitalitat i no de sexualitat.

Vargas (2007:3) explica que els drets sexuals i reproductius son part integrant dels Drets Humans, i per tant, constitueixen els estàndards mínims necessaris perquè les persones puguin gaudir del nivell més alt possible de salut que els permeti viure dignament. Fernández (2009:38) considera que els drets humans sexuals i reproductius són universals (totes les persones neixen amb els mateixos drets), indivisibles (tots els drets són igualment necessaris per a la vida i la dignitat d'una persona) i per últim, interdependents (tots els drets estan relacionats entre si).

Concloent, la sexualitat té un significat diferent en funció de qui és la persona que la viu, i la seva construcció és fruit d'un procés de reflexió entorn de processos biològics, socio-culturals i psicològics.

2.3 L'evolució del concepte sexualitat

La sexualitat no és un terme estàtic, es tracta d'un procés d'interrelació personal, i aquest evoluciona i canvia amb el pas del temps. Langarita (2016:10) explica que aquest fenomen ha estat objecte d'interès en totes les societats, i que d'una manera o altra, cada cultura ha construït un significat propi de la sexualitat, amb la finalitat d'interpretar-la i regular-la.

D'acord amb aquests aspectes, podem considerar que la sexualitat és producte d'una construcció històrica, biològica, social i cultural, i el significat que s'atorga a aquest concepte no només varia en funció de la cultura en la qual es viu, sinó que també depenent del període cronològic, o segle en el que ens ha tocat néixer.

Foucault (2005:14) explica que a començament del segle XVII les pràctiques sexuals no romanien en secret, es parlava sobre la sexualitat sense excessiva reticència i aquesta era vista com una conducta natural. És a partir del segle XVIII, on la sexualitat resta tancada i condicionada per la família conjugal i adquireix un caire formal associat a la funció reproductiva. El sexe deixa de tenir un aire eròtic i s'imposa un silenci en torn aquest. Per tant, totes les conductes sexuals que no estiguin relacionades amb la reproducció resten mal vistes, no poden expressar-se.

Durant aquest període, el sexe salvatge i el plaer sexual només es permet al prostíbul, i en tots els altres llocs roman un triple decret: prohibició, inexistència i mutisme.

Al segle XIX, la societat Occidental experimenta grans transformacions en diferents àmbits de la vida social Europea, i també es va exercir una influència sobre la sexualitat, ja que s'abandonen les perspectives religioses d'arrel judeocristiana que lliguen les pràctiques no reproductives amb el pecat, per promoure un nou paradigma on la sexualitat resta regulada per la medicina i el dret.

En aquest punt, la legislació era la que regulava les pràctiques sexuals intimes, limitant les expressions de la sexualitat, i considerant que l'homosexualitat, el sexe anal, la prostitució... entre d'altres, eren il·legals i punibles.

Lagarita (2016:11) explica que el nou model socio-sexual desenvolupat al llarg del segle XIX implanta els valors de la burgesia i converteix la família nuclear, les relacions monògames i el sexe vaginal en l'espai legítim de la sexualitat, on l'heterosexualitat és l'única manera acceptada d'explorar el camp eròtic.

Posteriorment, durant la segona meitat del segle XX i principis del segle XXI, contemplem un canvi de paradigma a Occident, on els individus s'associen i plantegen dubtes i discursos que provoquen un canvi en la concepció de sexualitat, i donen cabuda social i legal a persones homosexuals, altres minories, provocant un moviment d'alliberació sexual per a totes les persones.

Hem sigut testimonis doncs, d'un canvi en les percepcions, representacions i mostres de sexualitat, defensant la diversitat sexual i de gènere, tot i que a Occident encara es qüestionen moltes decisions preses pel col·lectiu homosexual en l'àmbit legal, com la paternitat, les adopcions i el matrimoni. A Espanya, la regulació del matrimoni entre persones del mateix sexe arriba tard, no és fins l'any 2005, amb la Llei 13/2005, d'1 de juny, per la que es modifica el Codi Civil per permetre el matrimoni igualitari entre parelles homosexuals i heterosexuales.

De la Fuente (2005:412) explica que les últimes reformes del Dret de Família, especialment la modificació del Codi Civil i la Llei d'Enjuiciament Civil en matèria de separació i divorci, permeten afirmar que estem davant una autèntica redefinició del Dret de Família, on es permet el matrimoni entre dues persones del mateix sexe, i l'adopció conjunta i successiva per conjugues homosexuals, així com el principi de corresponsabilitat en l'exercici de la pàtria potestat.

2.3 La sexualitat com a construcció social

La sexualitat humana és una realitat que configura les nostres vides personals i públiques. Aquesta no es redueix a les necessitats biològiques o reproductives sinó que també es veu determinada per la construcció social.

En totes les societats l'experimentació de la sexualitat es viu d'acord amb un sistema de prohibicions, regles, valors i costums, delimitades per la societat en la qual es viu.

Rodríguez (2008:3) considera que el concepte de sexualitat a Occident, ha sigut construït com un saber que conforma les maneres en què pensem i entenem el cos. Per altra banda, els discursos sobre el sexe s'entenen com dispositiu de control sobre els individus, basats en la producció i imposició de definicions sobre les possibilitats del cos.

La sexualitat està influenciada per un conjunt de regles i normes així com els canvis en la manera en què els individus es veuen portats a donar sentit a aquests paràmetres que marca la societat. Cada individu viu la sexualitat d'una manera única, ja que aquesta suposa la interacció del seu món intern i extern, de la subjectivitat i l'organització cognitiva.

Rodríguez (2008:4) explica que l'experiència sexual és font de sentiments molt poderosos, ja que mitjançant aquesta esperem trobar-nos a nosaltres mateixos, així com trobar el nostre lloc en el món.

Concloent, el terme sexualitat, així com molts altres, resta construït per la realitat que compartim diàriament tots els individus que formen la societat, i pot ser modificada si aquests agents porten a terme canvis en la manera de reflexionar i actuar.

2.4 Rols i expectatives de gènere. El gènere com una categoria social

Sexe

El sexe segons Vargas (2007:8) són aquelles característiques biològiques que es comencen a establir des de la fecundació, i des d'abans del naixement com les bases fisiològiques, neurològiques, endocrinològiques i anatòmiques que donaran forma a la naturalesa sexual del nostre cos. El sexe no és per tant una conducta que s'efectua, sinó que és el que som biològicament.

En el paràgraf anterior hem parlat del sexe com desenvolupament visible i detectable des del naixement, però pot succeir que en algunes ocasions els òrgans sexuals externs o genitals no estan clarament diferenciats i es fa difícil reconèixer el sexe de l'individu. Quan ocorre aquest fenomen, com explica Vargas (2007:9) els professionals de la salut han d'avaluar el cas i determinar el sexe d'assignació tenint en compte

criteris com la configuració dels genitals, el potencial reproductiu, la funció sexual i el benestar psicosocial.

El sexe d'assignació és el que se li determina a una persona en el moment de nàixer a partir de l'aparença dels seus genitals, i estarà relacionat amb el sexe de criança, ja que en funció del sexe de naixement s'estructurarà el tracte que rebrà l'individu en el seu entorn cultural i social, i les expectatives conductuals associades a aquest.

Gènere

El gènere és una construcció social, les característiques del qual són específiques per cada cultura. No es tracta d'un terme estàtic, ja que aquestes expectatives van modificant-se amb el temps i són adquirides pels individus a partir de la interacció amb altres membres de la societat.

Ja en la dècada dels vuitanta Lamas (1986:177) ens recalrava la diferenciació entre la concepció de gènere. Ens mostra que hi ha dues tipologies de creences en vers el gènere. La primera seria la biològica, la qual fa referència a quins membres reproductors tenen les persones i la segona seria la cultura, és a dir, amb quin sexe s'identifica cada persona.

Avui dia la diferència entre ser un home o una dona està definida per la societat, com diu Vargas (2007:12), es defineixen les normes de comportament que regulen les expressions de masculinitat i feminitat, així com les responsabilitats, obligacions, privilegis i oportunitats.

Rols i expectatives de gènere

Les normes de gènere són un tipus especial de norma social i constitueixen estàndards que guien i limiten el comportament de les persones. Ludlow (2002:205) relata que aquestes estableixen el que cada societat aprova i desaprova en les dones i els homes, fet que suposa l'acceptació d'aquestes per part dels individus que hi viuen, per tal d'evitar l'aïllament del grup al qual pertanyen.

En l'actualitat les polítiques socials tenen en compte els condicionants culturals, econòmics i sociopolítics que afavoreixen la discriminació femenina. Això és pel fet que es volen eliminar aquests rols i expectatives que la societat estableix, i que fan que hi hagi una discriminació contra el gènere femení.

2.5 Construcció de l'auto concepte i la identitat

Ashmore (1997:15) considera que la identitat és un constructe que sintetitza el coneixement que la persona té sobre els diversos dominis que la constitueixen, com per exemple físic, social, acadèmic, esportiu, professional, familiar, sexual..

Vargas (2007:6) explica que la sexualitat és un constructe que representa tot el que la persona pot dir sobre la seva dimensió sexual quan es descriu a ella mateixa. Per tant, podem considerar que la sexualitat és un dels múltiples factors de la identitat personal.

Aquest fet suposa concebre que la persona pot reconèixer de manera explícita el conjunt d'atributs i comportament que la caracteritzen, fruit de l'experiència en diferents contextos relacionals.

Vignoles (2007:5) fa especial menció al canvi de pensament referent a la identitat i explica que durant els segles XV i XVII s'assumia la identitat com un fenomen assignat des del naixement, i per tant estaven modelats pel territori en el qual es naixia, la família d'on es provenia, el poder econòmic o polític que s'heretava.

Actualment es considera que la identitat és un fenomen canviant, construït mitjançant la interacció complexa dels processos cognitius, afectius i socials que ocorren en un context cultural i relacional particular. Per tant, podem entendre que la identitat que afavoreix a l'individu és el resultat d'un procés conscient, voluntari i actiu de reflexió i decisió personal.

2.6 Necessitats afectives dels éssers humans

L'ésser humà és un organisme en el qual la intel·ligència és barreja amb els sentiments a l'hora d'actuar. Els sentiments i les emocions són les que conformen l'afectivitat entre els éssers humans.

Des de la classificació de Maslow, ja sabem que la necessitat d'afecte no pot interpretar-se com a una necessitat específica en una etapa concreta. La no satisfacció de les necessitats afectives genera problemes en la salut integral de les persones, i això ocorre tant en els infants, adolescents, joves, adults i gent gran.

Ibeas, M (2005: 67) esmenta quines són les necessitats interpersonals bàsiques segons Hansson i Carpenter (1995):

- Aferrament
- Integració social
- Autoestima
- Aliança fiable
- Guia informativa
- Oportunitat de donar suport

Quan compara aquestes necessitats envers l'etapa de la vellesa ens mostra com la figura de l'aferrament desapareix, moltes vegades perquè els fills ja han marxat de casa, són vidus, etc.

La integració social es pot veure afectada, ja que comença la jubilació. Les persones, encara que sigui d'una forma lenta, perden grups d'amics.

Quan es parla de la necessitat d'autoestima es fa referència a com es veu la mateixa persona, és a dir, l'autoconcepte. Moltes vegades més relacionat amb l'estil de vida jove que amb el de la persona gran.

L'aliança fiable, la guia informativa i l'oportunitat de suport, fan referència a comptar amb l'ajuda dels altres quan es necessita i també poder donar suport als altres.

Quan es tracta de les persones grans aquesta aliança fiable es veu repercutida pels costums familiars i socials d'avui dia. Moltes vegades les persones grans es senten abandonades.

A les generacions anteriors era la família la que tenia la responsabilitat de cuidar a les persones grans, i si aquesta no podia, almenys vivien molt a prop. Avui dia, les llars són petites per acollir a familiars, i moltes vegades hi ha una dispersió geogràfica que suposa que aquesta aliança fiable es dilueixi.

La vellesa és una etapa moltes vegades amb reaccions afectives negatives (infelicitat), això és degut al fet que en aquesta es solen produir una sèrie de fets que influeixen negativament en la persona. Aquests serien la pèrdua d'éssers estimats, patologies, la proximitat a la mort, etc.

Tots aquests factors poden repercutir en la persona, creant moltes vegades sensació de malestar, soledat, i sofriment.

Fernández R (2004:34) ens explica a través de diferents estudis el terme de la "*paradoxa de la felicitat*", que tracta d'explicar com és possible que la felicitat no influeixi en l'edat tot tenint aquests factors negatius que s'han esmentat abans.

L'edat segons Fernández R. és una variable buida, com també ho és la salut i l'estat funcional per tal de poder calcular la felicitat. La variable principal per calcular com és de feliç una persona seria la seva personalitat i el seu funcionament intel·lectual.

2.7 Les diferències sexuals: disseny de varietat sexual i selecció de la parella

La psicologia de la personalitat s'ha encarregat durant molt de temps a estudiar la varietat sexual i la selecció de la parella d'acord amb els trets i el caràcter individual, partint del vessant del gènere.

Disseny de varietat sexual

Jayme, M. (2016:60) fa referència al fet que durant molts anys, els nostres ancestres homes podien augmentar l'èxit reproductiu accedint a una gran varietat de dones, de manera que el sexe que menys invertia parentalment en la cria i cura dels fills (el sexe

masculí en societats patriarcals), mostrava tendència a cercar major quantitat de parelles.

En el camp sexual i com assenyala Jayme, els homes acostumen a tenir el doble de fantasies sexuals que les dones, i quan les tenen, intercanvien parelles. Les dones per contra fantasien més a tenir sexe amb algú que estimen, reforçant la idea del sexe arrelat a l'amor.

A causa de l'efecte cultural, podem veure que les actituds vers el sexe ocasional constitueixen una de les grans diferències sexuals entre homes i dones, conclouent que el sexe masculí es mostra més predisposat a aquestes.

Selecció de la parella

En la cerca de parella, les nostres avantpassades, com mostra Jayme, M. (2016:61) preferien homes amb capacitat i disposició a invertir els seus recursos en elles, mentre que els homes preferien múltiples dones, joves i sanes, per reproduir-se.

D'aquesta manera, en societats patriarcals els homes i les dones cerquen qualitats diferents en les seves parelles. Les dones en gran proporció, busquen una inversió parental, i valoren més els recursos econòmics i les qualitats que hi estan associades (estatus..). Els homes per contra, valoren més l'aparença física de la dona, com a índex de la fertilitat.

Tot i que el paper sociocultural i familiar de la dona ha canviat molt durant algunes dècades, és cert que encara romanen aspectes culturals que subordinen el paper de la dona a la cura dels fills, i al treball a la llar.

2.8 Condicionaments culturals, socials i familiars en matèria sexual

En la nostra societat imperen mites i prejudicis que acompanyen al concepte de vellesa i que provoquen que la gent gran es vegi amb l'obligació de correspondre i assumir el rol assignat culturalment. Ibeas (2005:64) considera que modificar aquesta construcció social de la vellesa es converteix en un objectiu primordial si volem plantejar la vida sexual i afectiva com a font de satisfacció i benestar, ja que la gent

gran continua interioritzant el model social i sexual com un rol que només s'ha de portar a terme durant la joventut, i poden sentir-se frustrats, incompresos i insatisfets.

Aquesta incomprensió pot considerar-se un problema social que impedeix la satisfacció de les necessitats sexuals d'aquest col·lectiu. Actualment la sexualitat segueix associant-se a aspectes com l'edat, l'educació i la religió, sobretot en les generacions més antigues.

Les associacions respecte a la sexualitat són degudes a circumstàncies polítiques, socials i religioses de l'Espanya del segle XX. Ibeas (2005:65) explica que la concepció de sexualitat estava relacionada tenint en compte el vessant funcional (procreació), conductual (heterosexualitat), jurídic (matrimoni) i cronològic (jove-adult). Aquestes limitacions adquirides temps enrere, eliminen altres funcions que té la sexualitat, tals com la comunicació, l'afectivitat i el plaer, entre d'altres.

A aquests condicionaments culturals se li suma que és a partir de l'adolescència quan la societat s'inicia en el plaer de la sexualitat fins a ser adults, sobretot amb persones del sexe oposat.

Durant l'adolescència se li atorga un aspecte diferent de la sexualitat. A partir de l'adolescència és quan es té la suficient funcionalitat sexual per adquirir la capacitat reproductora. Això vol dir que amb el pas del temps, aquesta funcionalitat es perd i el sexe queda limitat, i es pot pensar de manera equivocada que l'única funcionalitat del sexe és la reproducció i no el plaer.

Segons Ibeás (2005:65) *"tant la funcionalitat, els desitjos i les manifestacions afectives i sexuals poden modificar-se en els diferents estadis evolutius, però no té perquè implicar connotacions tant positives com negatives."*

La societat segueix classificant únicament com a normals i sanes aquelles relacions heterosexuales. Totes les altres relacions es veuen com a inapropiades, i més quan són persones grans les que les mantenen. A més, el fet de ser una persona asexualada també és viu negativament, tant per part de la mateixa persona com de la resta de la societat.

Per tant, existeix la responsabilitat social de modificar aquestes creences oferint noves actituds, coneixements i actuacions que donin a entendre que en la tercera edat es poden seguir mantenint relacions sexuals.

2.9 Quina és l'expressió de la sexualitat en la tercera edat, i quines barreres socials actuen en la repressió de l'expressió de la sexualitat

S'ha de tindre en compte que cada persona ha viscut i viu la sexualitat d'una forma diferent als altres, seria un error atribuir a la tercera edat un únic model de sexualitat. La necessitat de tenir parella, a més de salut i uns factors psicosocials favorables són les principals premisses per tal de gaudir d'una vida sexual plena.

En els estudis fets per López i Olazábal (2005:76) en mostren com les persones expressen la necessitat de mantenir un contacte íntim i comunicació per tal que es produeixi aquesta activitat sexual.

Ells assenyalen que les mateixes persones grans són conscients que el sexe disminueix a partir dels 65 anys, i es donen més importància a les carícies i als petons, això no vol dir que el grau de satisfacció disminueixi, sinó a vegades tot el contrari.

Tota expressió d'afecte que puguin mantenir les persones grans ho fan en la intimitat, ja que com expressa López i Olazábal (2005:68) *"els vells oculten els seus desitjos i manifestacions sexuals als joves i adults, perquè aquests neguen la sexualitat durant la vellesa i critiquen als vells que s'interessen per ella"*.

Gómez Bueno, C., & Bretin, H. (2011:65) expliquen que el principal obstacle per la sexualitat en la vellesa no està en la fisiologia sinó en el tabú, les falses creences i la socialització repressora a la qual van ser sotmesos en dècades anteriors. Aquests condicionants provoquen que aquest col·lectiu silenciï els canvis i transgressions en matèria sexual, donant una imatge més rígida i arcaica.

A aquests condicionants s'hi suma la manca d'educació sexual que ha rebut aquest col·lectiu durant la seva joventut, fet que manté falses creences sobre la sexualitat.

Fabà J, i Villar F (2016: 123) en el seu article fan referència a López (2012), i exposen quins objectius hauria de tindre l'educació sexual a la vellesa per tal d'establir una consciència social en la gent gran:

- Eliminar falses creences sobre la sexualitat a la vellesa.
- Incrementar els seus coneixements sobre aquesta temàtica de manera que puguin adquirir un major coneixement d'ells mateixos i puguin prendre decisions en relació a la seva vida sexual de forma més lliure.
- Adquirir una visió de la sexualitat que no limiti aquesta faceta de l'ésser humà a la joventut, al coit, a la procreació, l'home o l'heterosexualitat.
- Afavorir que aquelles persones que així ho desitgin abandonin la seva solitud emocional, social o sexual i amorosa.

2.10 Creences populars respecte a la sexualitat en la població major de 65 anys

Les creences populars respecte a la sexualitat en la població major de 65 anys estan produïdes pel fet que la població encara creu que tant les persones grans, com adolescents i persones amb discapacitat entre altres no tenen necessitats sexuals.

Com exposa Loreto (2006:14) en el seu article: "*Tradicionalment s'ha vist als homes d'avançada edat amb apetències sexuals com "vells verds" i les dones com a "velles boges". El fet que el sexe s'associï a la bellesa, i la bellesa a la joventut, també interactua amb l'anterior, perquè socialment no es considerin termes compatibles.*"

Les creences populars sobre aquest tema cataloguen a la població de la tercera edat com a individus asexuals. Aquesta afirmació impedeix que moltes persones tinguin actituds afectuoses en públic per tal que no se sentin discriminats.

Les creences populars més comunes són (Riera 2012:272) (Ibeas 2005:66):

- Les persones a partir dels 65 anys deixen de tindre interessos sexuals.
- La gent gran que expressa els seus sentiments en públic està catalogada com indecent.

- Quan hi ha un interès per part dels adults grans estem parlant de persones immadures.
- Els que s'interessen per la sexualitat són perversos o estan malalts.
- La gent gran no tenen les condicions biològiques ni fisiològiques que permetin tindre conductes sexuals.
- No són persones atractives sexualment, i no poden atreure a ningú.
- La societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa.
- Els homes grans sí que poden tindre interessos sexuals però les dones no.

Tot i que aquestes creences populars existeixen, la realitat és una altra. Les conductes sexuals de la gent gran varien segons la persona, ja que hi ha molts factors que influeixen en l'activitat sexual, tan biològics, socials, etc. Cada individu viurà la sexualitat de la manera més satisfactòria per a ell mateix.

Per tal de modificar aquestes creences i mites erronis, hauran de ser els professionals de les ciències socials i de la salut els que tinguin la responsabilitat d'educar per a la superació d'aquestes barreres ideològiques. S'han d'oferir coneixements que ajudin a la creació i al manteniment de vincles estables i segurs en totes les etapes de la vida sexual.

2.11 Factors dels que depèn la vida sexual durant la vellesa

Canvis fisiològics en la tercera edat que influeixen en la sexualitat

Els canvis fisiològics que influeixen en la sexualitat apareixen a partir dels 65 anys aproximadament. Aquests canvis no són els mateixos per als homes i per les dones, tots dos tenen un procés lent de canvis, però les dones sofreixen una marca biològica més clara, com és la menopausa.

Segons López i Olazábal (2005:27/44) tots dos gèneres han de sofrir un procés de climateri, on es creen noves condicions fisiològiques per a l'activitat sexual.

- Dones:

Quan ja han transcorregut 5 anys des de l'inici de la menopausa és quan es veuen evidenciats aquests canvis biològics amb problemes tant interns com externs d'atròfia genital. Això és degut al fet que els òrgans genitals femenins es veuen privats de l'estímul de l'estrogen.

Els canvis sexuals més comuns segons López i Olazábal (2005:37) i Riera (2012:276) són:

- Pèrdua d'elasticitat
- Pèrdua de les rugositats naturals
- Zones irritades i sagnats
- Sequedat
- Picor
- Dolor durant la penetració
- Dèficit d'hormones sexuals sobre la libido

Aquests canvis són progressius a partir de la menopausa, però variables en la intensitat per a cada dona.

També cal destacar, com assenyala Toledano (2016:39) que s'ofereix una visió d'aquests canvis des de la perspectiva de la malaltia, on la menopausia és negativa i conseqüentment, apareix la necessitat de cercar remeis per curar-la, sense mostrar la visió positiva de milers de dones que la viuen com un alliberament sexual, sense horaris, sense embarassos, amb més experiència i temps, i amb major intimitat, podent gaudir d'una sexualitat més vinculada a la tendresa, el joc i la complicitat.

- Homes:

Els homes segueixen mantenint l'activitat testicular endocrina de producció d'andrògens¹ i la capacitat de reproducció durant tota la vida. En aquest procés d'envelliment els canvis biològics són molt més lents.

Els canvis sexuals més comuns segons López i Olazábal (2005:40) i Riera (2012:276) són:

- Menor sensibilitat
- Erecció més lenta
- Reducció de les ereccions involuntàries
- Ejaculació lenta o absència d'aquesta

Fenomen de la viduïtat

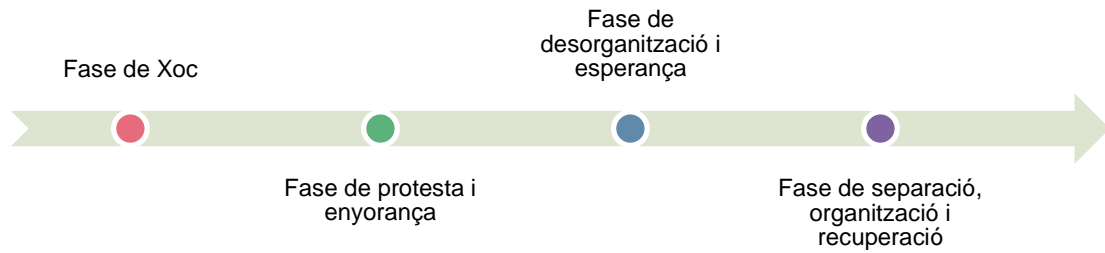
La viduïtat suposa un esdeveniment amb un impacte negatiu associat degut a la pèrdua del cònjuge. Aquesta afecta la salut física, psíquica i social. En el nostre país, així com en altres països Occidentals, afecta en major mesura al sexe femení, ja que aquest gaudeix d'una esperança de vida més elevada.

Fernández de Trocóniz (2015:94) explica que la pèrdua del cònjuge acaba amb una font essencial d'interacció i elimina un dels rols socials de la persona. Generalment, la identitat de la persona, encara que sigui d'una manera parcial, s'ha definit per la relació establerta amb la persona morta (marit o muller), i per aquest motiu, la pèrdua del rol es converteix en una font d'estrès i depressió.

Quan es porta a terme la pèrdua apareixen freqüentment sensació de buit, absència d'objectius en la vida, aïllament social, solitud i apatia.

---

¹ Nom comú de les hormones que estimules el desenvolupament de les característiques sexuals masculines secundàries, com poden ser la veu, barba,...

Segons Wisocki i Averill (1998) les fases habituals en el procés de viduïtat són:

- **Fase de Xoc:** l'individu experimenta sensació d'atordiment, irrealitat, o insensibilitat que pot durar hores o dies.
- **Fase de protesta i enyorança:** es reconeix la pèrdua però no s'accepta per complet. Se sent un intens dolor i s'anhela la persona desapareguda. És una època d'agitació, elevada activació fisiològica i intranquil·litat. Aquesta fase pot durar diversos mesos.
- **Fase de desorganització i esperança:** s'accepta la pèrdua per complet i s'abandona la idea de recuperació de la persona perduda, tot i que es continua enyorant-la. S'experimenten sentiments d'apatia, pèrdua d'energia, aïllament, pèrdua d'interès sexual, disminució de la gana, trastorns del son...
- **Fase de separació, reorganització i recuperació:** es desenvolupen noves maneres de percebre el món i el lloc que s'ocupa. Es recupera l'esperança i confiança en si mateix i es comença a gaudir de la vida novament.

Tipus de parelles en la tercera edat

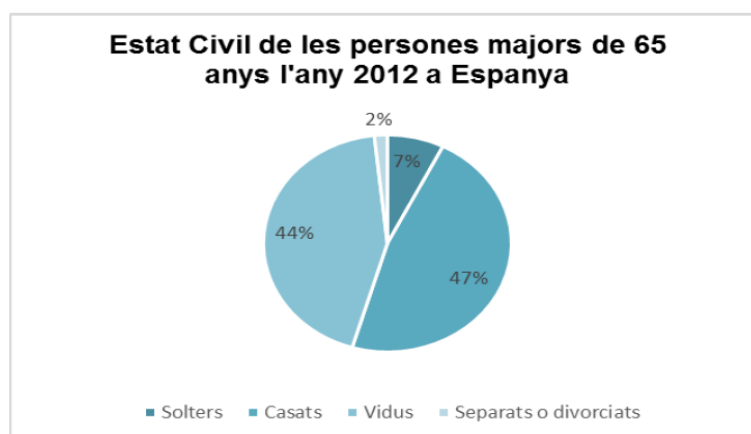
Al llarg del procés vital, les persones sovint es relacionen amb d'altres amb les quals decideixen compartir la seva vida, per diverses raons. En aquest apartat analitzem dues classificacions de parelles, segons l'estat civil i segons l'orientació sexual.

Estat Civil

L'estat civil és el lloc que ocupa la persona en la societat depenent de les relacions de família que estableix. Trobem diversos estats civils:

- Solter/a: suposa que no s'ha establert un compromís de manera legal amb un cònjuge. Dins d'aquesta categoria podem trobar parelles que no formalitzen legalment la seva relació.
- Casat/da: situació sentimental que mostra que s'ha adquirit un compromís jurídic i/o religiós amb un cònjuge. S'acredita mitjançant un certificat de matrimoni.
- Vidu/a: categoria relacionada amb l'anterior, però que suposa que el/la cònjuge ha mort. S'acredita mitjançant el certificat de matrimoni i el de defunció.
- Divorciat/da: Situació sentimental que mostra que amb anterioritat s'havia estat casat, però que en l'actualitat s'han trencat tots els llaços legals que formalitzaven la unió. S'acredita mitjançant el certificat de matrimoni, i la subscripció de la sentència judicial que declara el divorci.

Segons Abellán (2013:15) l'estat civil de les persones majors de 65 anys l'any 2012 representava que un 7,4% eren solters, un 47,2 % casats, un 43,7% eren vidus i un 1,7% separats o divorciats.

Elaboració pròpia a partir de dades proporcionades per Abellán García, A., & Pujol Rodríguez, R. (2013).

Un perfil de las personas mayores en España, 2013. Indicadores estadísticos básicos.

Orientació sexual

El terme d'orientació sexual s'utilitza per descriure si un individu sent desig sexual per persones del gènere oposat, del mateix gènere, per ambdós gèneres, o no sent atracció sexual en vers cap persona, entre d'altres.

L'orientació sexual es comença a formular alhora que es consolida la identitat de l'individu i està precedida pel qüestionament de la mateixa experiència sexual o romàntica, normalment durant l'adolescència.

Carver, P., Egan, S. y Perry, D. (2004:43) mostren que aquest qüestionament constitueix un conjunt d'activitats internes per mitjà de les quals un individu valora, reconeix i interpreta diversos aspectes de la seva experiència personal, tenint en consideració les normes socials respecte a l'orientació sexual, com per exemple, que l'heterosexualitat és el '*normal*', '*apropiat*'. Es pot assenyalar per tant, que l'orientació sexual es veu condicionada en gran part per l'entorn social i cultural.

Tot i que com hem assenyalat anteriorment, el procés de creació de la identitat sexual i l'orientació solen generar-se durant l'adolescència, i en l'inici de les relacions sentimentals. Alguns estudis com el de Savin-Williams (2003), ens mostren que determinades persones recorden haver presenciat des de la infància (abans dels 10 anys) experiències d'atracció física o emocional i fantasies cap a persones del mateix sexe, acompanyades de sensacions incòmodes.

A continuació es presenta una classificació respecte als tipus d'orientació sexual més estudiats durant les últimes dècades, amb definicions extretes del diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola (2017):

- **Heterosexualitat:** suposa la inclinació eròtica cap a individus del sexe contrari. Aquesta orientació és la més comuna i acceptada per les societats occidentals.
- **Homosexualitat:** suposa la inclinació eròtica cap a individus del mateix sexe. Popularment es coneix als homes homosexuals com a gays, i a les dones com a lesbianes.

- **Bisexualitat:** orientació sexual que descriu a aquells individus que mantenen relacions tant homosexuals com heterosexuals. Cal destacar que l'atracció sexual no té per què partir de la mateixa intensitat en un ambdós casos, és a dir, es pot tenir més desig sexual cap a un sexe que cap a l'altre.
- **Asexualitat:** definida com l'estat de no haver sentit mai cap atracció sexual per ningú (Martínez 2016:90). Aquest autor mostra que durant els estudis realitzats amb persones asexuals, ha arribat a la conclusió de què aquestes persones no es mostren preocupades per la seva orientació, sinó que tenen clar que la falta d'atracció, desig i activitat sexual no són importants en les seves vides. Es tracta doncs d'una persistència de manca d'atracció sexual durant tota la vida, diferenciada de la disminució d'atracció que pot tenir lloc puntualment en les relacions sentimentals.
- **Pansexualitat:** suposa l'atracció sexual cap a algunes persones, independentment del seu sexe biològic o identitat de gènere. Sandoval Calle (2016:59) explica que la diferència principal entre pansexualitat i bisexualitat és que en el segon cas l'atracció sexual se segueix experimentat a través de les categories de gènere.

2. 12 La sexualitat de les persones grans institucionalitzades

En els apartats anteriors hem pogut observar com els prejudicis en vers la sexualitat a l'etapa de la vellesa segueixen estant presents en la nostra societat. És difícil tindre actituds afectives en públic pel simple fet de sentir-se jutjats, però tot i això no té per què impedir que aquestes conductes afectives i sexuals es portin a terme en un lloc privat.

Hi ha situacions en les quals portar una vida sexualment activa es redueix a causa de les barreres que imposa la societat. Aquestes barreres suposen que la gent gran no actuï en conseqüència als seus desitjos i necessitats.

Si analitzem com viuen la sexualitat aquells adults grans que estan institucionalitzats es pot observar com els centres en comptes de fomentar la sexualitat amb naturalitat entre els seus residents opten per jutjar i veure negativament que aquestes persones tinguin conductes afectives entre ells.

Les barreres principals en els centres institucionalitzats solen ser en primera instància els treballadors, que poden evitar la privacitat dins del centre. Els residents també es veuen condicionats per l'educació cultural que ha rebut i en algunes ocasions es poden veure obligats a no poder gaudir de la sexualitat amb naturalitat.

Això es pot observar amb el simple fet que les habitacions de parella gairebé sempre solen ser llits individuals, a més, és el lloc més privat que poden tindre dins del centre i per contra, és un lloc on no solen tindre el control, és a dir, tothom pot entrar quan vol.

A més, com assenyala Fabà J, i Villar F (2016: 120) les habitacions estan absents de pany. La visibilitat des de la porta del llit i el lavabo fa que aquesta intimitat es vegi repercutida.

Les pròpies conviccions dels treballadors i els usuaris també serien una de les barreres que impedeix gaudir de la sexualitat. Aquestes actituds negatives en vers la sexualitat activa fan que les persones es sentin pressionades a actuar enfront unes normes de comportament i si més no, establint un codi informal de castedat i repressió dels propis desitjos sexuals.

Els treballadors adopten aquestes actituds negatives pel simple fet que consideren aquestes expressions com a irrellevants o que amenacen el funcionament de la institució. A més, l'escassetat de formació que reben els professionals en vers la sexualitat a la tercera edat fa que es limiti la seva pràctica professional. Com mencionen Fabà J, i Villar F (2016: 125), aquesta desconexió fa que tant els treballadors, com la pròpia institució, adoptin una "*cultura restrictiva*".

Els últims subjectes que influïrien negativament en la llibertat de la sexualitat dins de les institucions serien els propis familiars. Ells són qui decideixen si l'usuari ingressa o se'n va del centre, per aquest motiu, la institució serà l'encarregada de vetllar pels

interessos dels familiars. Això té com a conseqüència que moltes vegades els interessos i opinions dels familiars prevalguin per sobre de la voluntat del propi usuari.

La proposta que s'hauria d'implementar és que els professionals es poguessin formar per tal d'abordar de la forma més natural possible aquests aspectes. Rodríguez C. (2008:5) i Fabà J, i Villar F (2016) ens mostren una pauta per a poder intervenir amb les persones institucionalitzades:

- Proporcionar als matrimonis habitacions amb llits junts.
- Fer claus individuals per a cada habitació, proporcionant una còpia als propis residents.
- Que els professionals adoptin una posició de normalitat en vers a les mostres d'afecte.
- Trucar a les portes de les habitacions abans d'entrar.
- Donar xarrades informatives sobre temes de sexualitat als residents.
- Desenvolupament de protocols d'actuació per tal d'oferir pautes útils i concretes per actuar davant determinades situacions.
- Creació d'una carta de drets sexuals dels usuaris.

Per tal de poder resoldre aquests problemes dins de les residències o qualsevol tipus de servei vinculat amb la gent gran, seria responsabilitat dels professionals haver d'adoptar actituds més naturals en vers l'afecte entre la gent gran.

3. Objectius i estructura de la recerca

Objectius

En aquesta investigació es plantegen els següents objectius de recerca:

Objectiu general: Identificar i analitzar com viuen la sexualitat la població major de 65 anys col·laboradora en la investigació.

Objectius específics:

1. Donar a conèixer que és per la població esmentada la sexualitat, com la viuen, i quina funció té en les seves vides.
2. Conèixer quina és l'opinió respecte a l'altre sexe en matèria sexual de la població major de 65 anys que ha col·laborat en la investigació.
3. Descobrir si existeix d'alguna pressió per part del gènere contrari a mantenir relacions sexuals en la població major de 65 anys.
4. Descobrir si existeix abstinència en el col·lectiu estudiat i en cas afirmatiu quines són les causes i conseqüències principals d'aquesta.
5. Descobrir si es mantenen relacions sexuals i en cas afirmatiu conèixer quines són les causes i sentiments que generen aquestes.
6. Demostrar si són veritables o falses les creences populars referents a la sexualitat en la població diana.
7. Conèixer si s'eviten conductes afectives en públic a causa de l'estigmatització de la sexualitat en la tercera edat per part de la població entrevistada.

Hipòtesis o idees prèvies de les quals es parteix

Les hipòtesis i idees prèvies inicials són:

- La població major de 65 anys considera que la sexualitat té una funció comunicativa-afectiva.
- Els homes majors de 65 anys creuen que les dones són més passives en matèria sexual, i les dones pensen que els homes tenen més libido.
- Algunes de les dones majors de 65 anys reben pressió per part de les seves parelles a mantenir relacions sexuals.
- Amb l'edat disminueix l'activitat sexual, però no desapareix.
- Les causes principals de l'abstinència són la falta de parella, els canvis fisiològics i la manca d'interès.
- Les creences referents a la inexistència de conductes sexuals en la tercera edat són incertes.
- Les persones majors de 65 anys no eviten conductes afectives en públic per raons d'estigmatització, sinó que hi ha altres motius com poden ser els valors morals.

Element i/o àmbit geogràfic d'anàlisi

L'element d'anàlisi serà en primer lloc la població major de 65 anys que col·labora en la nostra investigació i resideix a Lleida. En segon lloc, també s'estudiarà la visió de professionals que treballen en residències públiques, privades, concertades i religioses del territori de Lleida.

4. La metodologia i les tècniques

4.1. Orientació metodològica

En aquesta investigació s'han utilitzat dues metodologies, la quantitativa i la qualitativa.

Segons Taylor i Bogdan (1994:19-20) la metodologia qualitativa: *"es refereix a la investigació que produeix dades descriptives: les mateixes paraules de les persones, parlades o escrites, i la conducta observable"*. Mitjançant les estratègies ideogràfiques hem pogut accedir a la realitat particular de cada individu així com conèixer els significats inferits de cada persona gran entrevistada. A més a més, la metodologia qualitativa ens ha facilitat l'accés a objectes d'estudi més complexos, ja que com assenyalen Taylor i Bogdan (1994:21) *"Si estudiem a les persones qualitativament, arribem a conèixer-les en el personal i a experimentar el que elles senten"*.

Com explica Álvarez (2003:25) *"per a la perspectiva fenomenològica i, per tant, per la investigació qualitativa, resulta essencial experimentar la realitat tal com altres l'experimenten. Els investigadors qualitius s'identifiquen amb les persones que estudien per comprendre com veuen les coses"*. Per aquest motiu, la perspectiva fenomenològica ens ha ajudat a identificar i entendre aquelles representacions personals i culturals de cada individu a més de les seves intencions, valors i regles de comportament sobre l'àmbit de la sexualitat.

L'estratègia seleccionada per tal de recollir informació ha sigut l'observació participant, ja que ens ha permès obtenir la informació sobre el col·laborador a partir de la interacció amb ell (Riba 2014:5). Mitjançant l'observació implicada s'ha establert una relació de confiança i llibertat que ha facilitat l'accés al món subjectiu de l'entrevistat, però amb una distància òptima per poder interpretar les dades des d'un vessant ètic i objectiu. Aquest tipus d'observació s'ha realitzat a partir d'una entrevista oberta, poc estructurada i poc dirigida, però desenvolupada amb intensitat i formalitat.

A més s'han construït grups de discussió previs a les entrevistes amb els mateixos participants per tal d'obtenir un primer anàlisi conjunt de la realitat.

Per altra banda, hem comptat amb informants interns i externs. Interns en els casos on han explicat les seves vivències sobre la temàtica de la sexualitat, i externs, ja que també s'han posat al lloc del sexe oposat i han verbalitzat la visió que tenen respecte al pensament d'aquests, o bé han oferit una perspectiva professional (en els casos dels treballadors socials entrevistats). S'entén com a informant intern aquelles persones que subministren descripcions i interpretacions dels temes d'estudi des de dins de la mateixa mostra o grup investigat, per extern entenem aquella informació aportada per individus que no pertanyen al grup estudiat (Riba 2014:70).

Per últim, també hem utilitzat aquesta orientació metodològica per analitzar dinàmiques professionals en termes de sexualitat a un conjunt de residències. Des d'aquesta perspectiva hem pogut conèixer de manera propera i objectiva com els professionals interpreten i vivencien les conductes sexuals dels usuaris als centres residencials, i també, saber quins criteris d'actuació s'estableixen al voltant de la temàtica.

Per tal de tindre més veracitat en els resultats hem portat a terme la tècnica metodològica quantitativa, segons Hueso González, A., Sempere, C., i Josep, M. (2012:1) aquesta tècnica es basa en l'ús de la estadística per tal de conèixer els aspectes que ens interessin amb més precisió.

4.2. Tècniques per a la recollida de dades

La recollida de dades s'ha portat a terme a través de l'entrevista i de l'observació implicada, amb format de conversa propera evitant la rigidesa d'un guió molt delimitat, però sense perdre de vista el tema principal. En l'observació implicada segons Riba (2014:8) *"el subjecte gaudirà de més llibertat per a parlar, qüestionar, desviar el curs del ritual. És un ésser humà singular, un ciutadà amb nom i cognoms, a part d'un subjecte de recerca."*

Així doncs hem fet ús d'entrevistes no estructurades on a partir d'un guió senzill, s'ha improvisat i adaptat les preguntes per tal de reconduir el diàleg. L'ambient de recollida de la informació ha sigut obert, ja que no hem controlat aquesta variable. Aquest tipus d'entrevistes són idònies per la nostra investigació, perquè no requereixen un espai

supervisat fet fomenta que el participant sigui lliure per expressar-se sobre el tema de la sexualitat.

Tenint en compte l'extensió de l'objecte d'estudi hem realitzat entrevistes centrades en la temàtica de la sexualitat en la gent gran. El guió de les entrevistes s'ha focalitzat en el tema principal i alhora els subtemes pendents d'analitzar com la influència de la cultura en la sexualitat.

S'han realitzat entrevistes en profunditat que han permès una relació més càlida amb l'entrevistat i així aquest ha pogut exterioritzar la seva percepció en vers les conductes sexuals sota un ambient relaxat.

Les entrevistes han estat constituïdes per dos tipus de preguntes. Per una banda trobem les preguntes directes, on s'han plantejat qüestions breus i clares respecte a la sexualitat, com per exemple si mantenen relacions sexuals en l'actualitat. També s'han emprat preguntes indirectes, on els entrevistats han hagut d'interpretar el sentit figurat de cada qüestió, com per exemple: *"durant la tercera edat no es mantenen relacions sexuals tan habitualment no?"*

El rol adoptat ha sigut el no directiu, perquè la temàtica de la sexualitat és molta íntima i difícil d'exterioritzar verbalment. L'entrevista no directiva és una creació de Carl Rogers, on l'entrevistador introdueix el tema central al principi i a partir d'aquest moment manté una actitud de comprensió i empatia amb el subjecte (Riba 2014: 19).

El rol directiu ha deixat un marge de resposta adient a l'entrevistat perquè no se senti pressionat ni cohibit i pugui expressar la seva condició sexual sense condicionants.

Previ a les entrevistes s'ha utilitzat la tècnica del grup de discussió, aquesta consisteix en no ser una tècnica directiva, segons Gil Flores, J. (1993:201) *"té la finalitat de la producció controlada d'un discurs per part dels subjectes reunits, durant un espai de temps limitat i amb la finalitat de debatre sobre un tema proposat per l'investigador"*.

El tema principal del grup ha sigut la discussió sobre la sexualitat a partir d'imatges (recollides a l'annex). Aquestes han tractat sobre quin tipus de persona atrau més a la gent gran, els petons en diferents etapes del cicle vital i la visió de l'homosexualitat a la tercera edat.

Per últim, l'eina utilitzada en la recollida de dades per a la metodologia quantitativa ha sigut l'enquesta, aquesta ha permès, a través d'un conjunt de preguntes, obtenir la informació que volem saber sobre les creences delimitades prèviament en l'apartat del marc teòric.

Les preguntes que s'han realitzat han sigut tancades, únicament han pogut escollir entre veritable, fals, o depèn de la persona, això ha permès l'anàlisi objectiu d'aquesta enquesta (Hueso González, A., i Sempere, C., & Josep, M. 2012: 21).

4.3. Disseny de la mostra

La mostra ha està composta per un total de 20 entrevistes de les quals, 10 han sigut entrevistes realitzades al sexe masculí i 10 al sexe femení.

Les entrevistes s'han realitzat a diferents Llars de jubilats ubicats en diversos barris de la ciutat de Lleida com són: Balàfia, Mariola i Bordeta. S'han escollit aquests barris per englobar la realitat social de la ciutat de Lleida, ja que es veuen diferenciats per raons com la cultura i l'economia. A més, aquestes llars han sigut recomanades pel president i la secretària de les llars de jubilats de Lleida.

Per tal de poder realitzar les entrevistes en l'espai escollit s'ha sol·licitat un permís als directors dels centres. Com assenyalen Taylor i Bogdan (1994:42) s'ha de portar a terme una explicació del procediment als responsables de les entitats de manera general però sense aportar detalls explícits de la nostra investigació. No existeix un interès exclusiu en els membres d'una única llar determinada, sinó que la mostra ha estat composta per diferents llars de jubilats.

Els informants s'han seleccionat tenint en compte la capacitat de transmetre informació de manera coherent, persones que han sigut capaces de reflexionar respecte a les preguntes efectuades sobre experiències prèvies en matèria sexual i amb capacitat cognitiva òptima. Altres requisits importants han sigut l'actitud participativa i la sinceritat.

A partir d'aquests informants la mostra s'ha anat ampliant a partir de la tècnica anomenada "bola de neu". Segons Taylor i Bogdan (1994:41) *"aquesta consisteix a aconseguir començar amb un petit nombre de persones, guanyar la seva confiança i a continuació demanar que ens posin en contacte amb altres."*

Les variables delimitades en la investigació han sigut el sexe i l'edat. L'edat de participació ha sigut a partir dels 65 anys, ja que es considera que a partir d'aquesta edat s'inicia l'etapa de la vellesa.

Pel que fa a les entrevistes amb els professionals, s'han escollit 5 residències amb dues variables:

- Privada, pública i concertada.
- Religió catòlica, innovadora i tradicional.

Aquestes han facilitat l'observació de les seves actuacions en vers la sexualitat.

Per últim, la mostra que s'ha utilitzat tant als grups de discussió com a les enquestes han sigut les mateixes persones que han participat a les entrevistes, això ha permès aprofundir més en l'anàlisi de la mostra, i establir un filtratge a l'hora de seleccionar els informants que posteriorment han participat en les entrevistes.

4.4. Codificació

Durant el buidatge, s'ha procedit a realitzar una codificació dels participants, així com de les seves aportacions. En l'anàlisi de dades es trobaran els següents signes:

Participants en entrevistes individuals:

- D. XX (Delimita l'aportació d'un individu del sexe femení acompanyat de la seva edat cronològica).
- M. XX (Delimita l'aportació d'un individu del sexe masculí acompanyat de la seva edat cronològica).

Professionals entrevistats que treballen a residències de gent gran:

- R. X (Delimita l'aportació d'un professional de la residència analitzada, seguidament es mostra si aquesta és privada, concertada, pública o catòlica).

Grups de discussió:

- Hn XX: delimita l'aportació d'un individu del sexe masculí, el nombre de participació que ocupa en referència tots els altres participants i per últim, el barri de procedència.
- Dn XX: delimita l'aportació d'un individu del sexe femení, el nombre de participació que ocupa en referència tots els altres participants i per últim, el barri de procedència.

5. Anàlisi de les dades

5.1. La concepció i les funcions de la sexualitat

Les persones entrevistades han descrit una varietat de formes de comprendre la sexualitat. Els homes participants han relacionat en la majoria de les ocasions la sexualitat en la tercera edat amb l'amor i els sentiments de proximitat:

.....
*H 70: “Que estimes a l'altra persona, jo
és el que sento”*
.....

.....
*H 76: “No ho sé... Afecte... Amistat...
Proximitat... Amistat no... perquè no la
comparteixo”*
.....

.....
*H 77: “És una expressió de l'amor, és
vital per a la humanitat”*
.....

Tot i que en algun cas excepcional també s'entén la sexualitat lligada a la reproducció o bé, com a tècnica de relaxació:

.....
*H 66: “Jo estic caducat ja... Entenc que
és procrear, però a més et relaxa, quan
una persona està nerviosa doncs et
relaxa”*
.....

Aquesta definició estaria relacionada amb el concepte de la sexualitat homeostàtica desenvolupada per Fernández, J (2014), considerant que el que marca la pauta de les relacions sexuals ja no és l'enamorament, perquè ja estàs habituat a ell, sinó la canalització de l'energia sexual generada per l'organisme.

Gran part de les dones entrevistades no defineixen la sexualitat, perquè en aquests moments no la mantenen. Aquestes persones consideren que els actes, sensacions i sentiments només es poden generar durant el matrimoni i sempre lligats a una relació d'amor, i quan queden vídues, desapareix la necessitat:

D 79: “ Yo ya lo he pasado todo esto, ahora ya nada.. está demasiado avanzado todo esto eh, esto es un disloque. La gente mayor más que nada, si se cogen un hombre... yo ya estoy sola, tuve a mi marido y ya no quiero a ningún hombre más”

D 80: “No res, perquè fa 23 anys que sóc vídua. Ara de seguit “patapum pum”, i ja està, i abans ens aguantàvem totes ven sanes fins a casar-nos, i deu ens guardo si ens haguéssim fet un petó, abans hi havia poca llibertat i ara massa”

Segons Toledano (2016:38) en moltes ocasions es nega el desig sexual als ancians, però sobretot s'exclou de la normalitat a les persones que no tenen parella. D'aquesta manera veiem que totes aquelles persones que s'allunyen del que la societat considera un perfil ideal, no manifesten àmpliament el seu desig sexual, o bé, la societat els considera sers asexuals.

Alguna participant ha definit la sexualitat com la via essencial per la reproducció, deixant de mostrar interès per ella una vegada s'han tingut fills i s'ha iniciat la viduitat:

---

*D 81: " No en tinc filletes de sexualitat,
ja sóc gran, sóc vídua.. se'm va morir
l'home i d'això ja no. Quan érem joves,
l'home em va dir, si no ens casem, em
moriré.. i ens vam casar quan jo tenia
16 anys, vam viure molt bé tota la vida,
amb la sexualitat vam tenir dos fills"*

En aquest cas únicament es té en compte la dimensió biològica de la sexualitat, Toledano, L (2016:37) explica que aquesta dimensió està basada en el nostre sexe físic i defineix com som, "Éssers sexuals des de la concepció fins a la mort; anatòmicament configurats en mascles i femelles per complir la funció reproductora", a causa de l'educació patriarcal.

A més, els canvis fisiològics experimentats durant la vellesa suposen un impediment pel desenvolupament i expressió integral de la sexualitat. Aquests condicionaments s'han inclòs en determinades ocasions en la definició del terme:

D 68: "Jo amb aquest moment estic una mica en baixa sobre la sexualitat... Per a mi és l'amor, no la comprenc sense amor. Ara estic passant una etapa dolenta, i la veritat és que pateixo pel meu home perquè no tinc ganes de res, estic bloquejada. Tinc una malaltia de sequedat, i llavors pateixo, encara que em fiqui cremes... Jo pateixo per ell, jo per mi podria passar la vida sense sexe, però ell encara està actiu, i jo no li puc donar tot el que ell voldria"

.....

D 75: "Jo li dono amor, però això em costa molt, arribar al punt de fer-ho em costa molt... ell és comprensiu i bé, m'ho demostra"

.....

Les declaracions femenines descrites, com indica Pérez Salanova (2016:74) ens apropen a estereotips que segueixen alimentant una visió de la sexualitat centrada en tradicions que disciplinen els cossos i reprimeixen les expressions sensuais. Per altra banda, aquest autor fa referència al fet que existeixen una àmplia xarxa de converses femenines que descobreixen un conjunt de dones interessades i curioses, obertes a noves experiències i a l'intercanvi de coneixements:

.....

D 65: "És el millor que hi ha a la vida, penso que estic amb el meu company, i, encara que ell no pugui fer res ni jo tampoc... perquè ja als 47 anys em va donar una embòlia, però nosaltres pensem en allò, i ell igual, i els dos gaudim, com si ho féssim"

.....

.....

D1 65: "La sexualidad se puede entender de muchas maneras, porque no solo hay el sexo digo yo.. la sexualidad es insinuarse"

.....

Les funcions que els homes han expressat sobre la sexualitat són que cada vegada més, senten una funció de passió i d'afecte. Les dones també expressen que la funció que creuen que té la sexualitat a partir de la tercera edat és més d'afecte i companya.

H 89: “Té funcions més afectuoses, tens estones que també tens passió tot no s'acaba amb petons, en comptes de tenir relacions sexuals més seguides les tindràs menys, però també”

H 72: “La sexualitat uneix més a les persones, i té moltes funcions... afecte, passió...”

D 65: “ Si no se mantienen.. en según qué edades no hace falta tenerlas. No se si os pasa ahora pero os pasará cuando seáis mayores. Cuando tu quieres a una persona, no hace falta.. porque hay veces que no se le levanta, y eso no quiere decir que no la quieras o que lo necesites... no lo necesitas, con que te abrace o tu lo abrases es suficiente”

De la Rubia, J i Rubí M. (2008:105) mostren a través del seu estudi com la sexualitat a la joventut és entesa com a una funció més “*eròtica corporal*”, d'insinuació. En algunes entrevistades es pot observar com aquesta funció encara segueix en l'actualitat, a més, gaudeixen recordant el sexe passat.

D 65: “La sexualidad se puede entender de muchas maneras, porque no solo hay el sexo digo yo... la sexualidad es insinuarse”

D 65: “És el millor que hi ha a la vida, penso que estic amb el meu company, i, encara que ell no pugui fer res ni jo tampoc, perquè ja als 47 anys em va donar una embòlia, però nosaltres pensem en allò, i ell igual, i els dos gaudim, com si ho féssim”

En la sexualitat femenina s'observa com s'ha de satisfer la tridimensionalitat de la sexualitat. Toledano, L(2016:42) afirma que la sexualitat es pot veure des de la visió biopsicosocial, aquesta implica "plaer (sexe), afecte (sexualitat) i comunicació (eròtica), i engloba tot un conjunt d'emocions, conductes, codis ètics i pràctiques.

En casos excepcionals els participants han mencionat que per a ells la sexualitat ja no té cap funció, ja que relacionen l'entrada a la tercera edat amb la pèrdua d'aquesta:

D 80: “Varia segons l'edat en la qual ens trobem, ara ja no et puc dir res”

H 73: “Té la mateixa funció, de passió, inclús deixa de tenir una funció.. Quan ja és més gran, amb una mà o amb poca cosa en tens prou, també depèn molt de cadascú”

Per últim, una minoria d'entrevistats descriuen la funció de la sexualitat com a sexe simplement, ja que pensen que l'acte del coit o els apropaments eròtics no impliquen cap altra funció:

H 77: “Si pots fer el coit, és una funció com de tota la vida, sexual. Hi ha senyors de molta edat, fins i tot de més de 80 anys, que fan servir senyores de vida una mica distreta”

Les respostes dels entrevistats ens mostren que la visió sobre el model biologista més clàssic de la sexualitat gairebé ha desaparegut, la sexualitat ja no s'atén únicament com una funció procreadora, les bases d'aquest model dictaminen que la capacitat de desitjar-se, excitar-se i tenir orgasmes es desenvolupa fins a la joventut i després evolucionen fins a la vellesa (López, F. 2016:51).

5.2. Les relacions sexuals durant la tercera edat, en què estan basades i quins sentiments generen

Les persones entrevistades relaten que sí es porten a terme relacions sexuals durant la tercera edat i aquestes estan basades en la majoria dels casos contemplant la perspectiva afectiva. Així, la majoria de conductes desenvolupades en el camp de la sexualitat són tals com els petons i les carícies:

H 70: “Sí. Estan basades més en estima, sí, no ho sé. També amb petons i carícies. A vegades un té ganes i ella no, bé, ella mai té ganes”

D 68: “Amor, companyia, és la tendresa, més carícies. Jo amb estar abraçats una bona estona ja en tinc suficient”

D 65: “En la tercera, y cuarta.. y hasta los 80. Están basadas en besos y caricias, a veces disfrutas más que con la penetración... es más afectivo. Cuando eres más mayor es más afectiva, a medida que van pasando más los años te hace mas un abrazo, un beso.. no sé, unas caricias...”

Veiem que tots dos gèneres tenen una perspectiva semblant sobre el tipus de relacions sexuals que s'estableixen. López F (2012:4) dóna especial importància al fet que la sexualitat és molt amplia, i no hi ha una única manera de portar-la a terme. Aquest autor defineix l'acte sexual com el que cada individu consideri així, i relata que poden no estar necessàriament basades en penetració, ja que s'ha après que existeixen moltes maneres de satisfer aquests impulsos.

Per altra banda, només alguns entrevistats pertanyents al gènere masculí han descrit que les relacions sexuals culminen amb el coït:

H 72: “Sí que es mantienen.. Mentre la persona pot, estan basades en tot, inclosa la penetració”

H 77: “Sí, a la tercera edat tenim molts records, de la xicota... Records molt agradables, i no perds l'atracció pel sexe femení, realment ets molt sensible al sexe femení, perquè això va amb el que veus de l'home. Les relacions estan basades en carícies, com petons, l'acte sexual en si és l'apoteosi final però no és el més important”

Aquesta informació ens pot fer pensar sobre la perspectiva que tenen els homes en referència a les relacions plenes. López, F (2016:53) narra que l'home adult es veu sotmès, més que ningú a un model jove, coital i de consum, alhora que no pot deixar de veure que la vida se li'n va entre les mans, amenaçat pels canvis corporals, i presenten una por a perdre “*valor de mercat*”, com si fossin objectes que amb el temps perden valor.

Tot i que els homes entrevistats no han posat molt èmfasi en el coit, si són els que en major proporció han mencionat aquesta conducta en la descripció de la sexualitat. López, F (2016:58) ens parla del fet que la nostra història social ha construït rols sexuals molt definits, allunyant els homes de les dones i sotmetent a aquestes, posant-les al servei de la sexualitat dels homes. L'autor ens parla de rols interioritzats per part dels dos gèneres, on l'home ha après que la sexualitat té més valor si comprèn el coit, mentre que les dones relacionen la sexualitat amb valors d'afecte i compromís:

H 77: “Potser no hi ha ereccions, no hi ha coses... a les dones no ho sé, però als homes l'erecció és vital. En aquests casos no es pot dir sexualitat, la cosa sexual afluixa”

En menor mesura, alguns participants han destacat que les relacions sexuals també comprenen el vessant de la masturbació i els tocaments, com a via de satisfacció d'impulsos sexuals:

.....

H 76: “Sí, jo les mantinc, però d'una altra forma. Estan basades amb festes, besets, tocaments del cos, masturbació... en el meu cas, les pastilles em van doblegar, perquè tinc Parkinson, les pastilles fan que estigui més limitat. La sexualitat al llarg de la vida m'ha canviat, abans era un aquí et pillo aquí et mato, i ara és més estona, més carícies”

.....

Com podem veure, en algunes ocasions també s'ha fet balanç sobre el canvi en les relacions sexuals durant les diferents etapes de la vida, definint l'activitat inicial durant l'adolescència com a més explosiva, i durant la vellesa, com a més delicada i elaborada.

A partir de les respostes aportades pel grup diana, es pot contemplar que les conductes sexuals generen sentiments de satisfacció i plenitud:

.....

D 65: “Jo tinc millors relacions sexuals ara, que abans (..) amb el meu marit no vaig gaudir mai, amb la meua parella actual fa 7 anys que estic amb ell, i abans d'ell vaig tindre dues relacions més. La primera relació que vaig tindre després del pare dels meus fills, va ser com si fos la primera vegada, era un home que únicament volia fer-me gaudir a mi, em feia el que jo volia, i jo

a ell també. La meua parella actual està operada de la pròstata, al principi semblava que se li volia aixecar però després res, però nosaltres gaudirem igual, penetració no tenim, però hi ha altres coses”

.....

.....

H 66: “Si, tens afecte a la persona que tens a la vora, s'ha de recordar que aquesta estima, et lliga més a la parella, i passes una bona estona mantenint relacions”

.....

D'acord amb aquestes declaracions, podem considerar que el plaer no té per què estar relacionat amb la penetració, i que existeixen pluralitat de conductes que poden afavorir l'establiment d'una relació eròtica.

5.3. Motius pel qual no es mantenen relacions sexuals durant la tercera edat

En l'apartat anterior s'ha destacat l'existència de relacions sexuals durant la tercera edat, però en determinats casos, aquestes no es mantenen per diversos factors. Un dels condicionats d'aquestes pràctiques és el fenomen de la viduïtat. Sobretot en el gènere femení s'ha mostrat certa reticència cap a la cerca d'una nova parella una vegada superat el dol per la mort del cònjuge:

.....

D 79: “Yo tengo un amigo de hace muchos años, pero como no me quiero juntar con él.. somos amigos, viene aquí nos ponemos a bailar y se acabó. Pero las personas mayores si tienen relaciones sexuales.. porque aquí aunque no se diga directamente, todos nos conocemos”

.....

.....

D 80: “Diuen que sí, però jo que sé. Jo em vaig quedar vídua, i no hi ha cap més home”

.....

.....

D 81: “No ho sé, ningú explica res, i a mi si m'expliquessin alguna cosa, tampoc voldria saber res, cadascú que faci el que vulgui. Tot i que la soledat és molt trista, i si un home i una dona es troben bé junts, no els criticaré pas, però a certa edat, carregar-te un home o l'home una dona, no és bo.. Perquè ja és diferent... jo ara, us penseu que m'enredaré amb un home? Deu me'n guardo!! Estic molt bé vivint sola, estic sola perquè em falta l'home... però jo vaig estar molt bé”

.....

D 81: “No en tinc filletes de sexualitat, ja sóc gran, sóc vídua.. Se'm va morir l'home i d'això ja no. Quan érem joves, l'home em va dir, si no ens casem, em moriré.. I ens vam casar quan jo tenia 16 anys, vam viure molt bé tota la vida, amb la sexualitat vam tenir dos fills”

López, F (2016:58) dona resposta a aquest fenomen a partir del patró interioritzat referent a una socialització sexual, religiosa i molt sexista, on la dona ha de ser fidel i només pot ser receptora de demandes dels homes, mentre que el gènere masculí pot ser actiu en la cerca de plaer i estar disponible pel sexe ocasional. Per altra banda, algunes de les entrevistades fan referència al fet que no necessiten trobar una nova parella per viure la seva vida de manera satisfactòria.

Altres aportacions ens mostren que tots dos gèneres s'adapten a dinàmiques de cerca i concepció de la vida en parella després de la viduïtat, contemplant l'establiment d'una nova relació amorosa:

D 65: “Jo mantinc millors relacions sexuals ara que abans, amb el meu marit no vaig gaudir mai, amb la meua parella actual fa 7 anys que estic amb ell, i abans d'ell vaig tindre dues relacions més”

H 77: “Després de la viduïtat no perds l'atracció pel sexe femení, realment ets molt sensible al sexe femení”

Pérez Salanova, M. (2016:70) reflecteix aquesta visió en el seu article i ens parla de què el procés de dol s'acompanya de tristesa i implica tant l'acceptació de la pèrdua del cònjuge com en alguns casos, el reconeixement de noves possibilitats de relació amb altres persones i amb un mateix. La superació de les dues dificultats expressa una resolució positiva del procés de dol. A partir dels dos tipus de testimonis mostrats anteriorment, i segons l'aportació de Pérez, comprenem que en alguns casos és possible que determinades persones no tinguin interès per cercar una nova parella pel fet de no haver superat adequadament el dol per la pèrdua de la parella, tot i que no té per què ser així en totes les situacions.

Per altra banda, tots dos gèneres pensen que la malaltia és un dels aspectes principals que afecta les pràctiques sexuals, exercint de condicionant i influenciant en la motivació per dur a terme activitats eròtiques:

.....
***H70: “Les malalties, el cansament...
moltes vegades la medicació, sobretot
amb elles”***
.....

.....
***D 68: “En el meu cas una malaltia per
sequedat”***
.....

.....
***D 68: “Ara estic passant una etapa
dolenta, i la veritat és que pateixo pel
meu home perquè no tinc ganes de res,
estic bloquejada. Tinc una malaltia de
sequedat, i llavors pateixo, encara que
em fiqui cremes...”***
.....

H 89: “Si se’n manté, però per la meua part no perquè em van operar i em van donar hormones, i em van deixar K.O. Però si no fos per això sí. Es mantenen un altre tipus de relacions, no és com quan un és jove que està molt aganat i tot ho vol acaparar, però si clar, de gran també es tenen afectes igual”

Veiem doncs, que els canvis fisiològics suposen un gran repte i obstacle per concebre la sexualitat de manera plena, tot i que la sexualitat es pot viure de moltes maneres, la latència de dèficits com la sequedat en les dones o la impotència en els homes produeix un efecte des motivador que impedeix la satisfacció d'aquests estímuls per mitjà d'altres vies.

Regueira Naranjo (2002) en un estudi descriptiu sobre la sexualitat en la tercera edat indica que un dels aspectes que més afecten l'absència de la sexualitat és la presència de malalties en un 87,8% dels casos.

Un altre factor que posa de manifest la manca de relacions sexuals és la pèrdua del desig, o la diferència entre la predisposició d'un dels membres, i la posició de l'altre membre amb una tendència a no voler mantenir-les:

H 73: “Jo crec que potser un no té ja necessitat a aquesta edat, i a vegades un té necessitat i l'altre no i llavors si no estàs correspost... és com una flama que es va apagant, vas fent la rutina de cada dia i ja està”

***D 65: "Es van deixant, i no hi ha
atracció, no hi ha carícies... no hi ha
res"***

Regueira Naranjo (2002) en la seva recerca quantitativa va poder comprovar que els conflictes familiars produeixen un deteriorament en la parella. Aquest factor suposava un impediment en la vivència de la sexualitat saludable en un 83,4% dels casos. Alguns testimonis han posat de manifest aquest fenomen:

***H76: "Enfadados, jo quan estic enfadat no
en tinc ganes.."***

***H 66: "Es deixa de tindre interès en la
persona, hi ha problemes més grans...
hi ha molts medis"***

En definitiva, com mostra Juger Carreño (2010:6) la sexualitat en aquesta etapa està subjecta a un gran nombre d'agressions procedents de la patologia, la mediació i les pressions socials; El que està clar és que la vivència de la sexualitat durant la vellesa és un reflex de la formació, creences, actituds, valors i experiències vitals acumulades durant tota la vida.

5.4. L'orientació sexual majoritària o més visible durant la tercera edat

Els entrevistats i els participants en els grups focals exposen que l'orientació sexual majoritària en la tercera edat és la de parelles formades per home i dona. Tot i això, no significa que no tinguin constància de que hi ha parelles a la tercera edat que són homosexuals:

H 77: “La majoria és la normal, home dona, però hi ha casos excepcionals de gent gran, solament he conegut dos homes, i avui dia verbalitzen que estan junts. Són persones excel·lents”

D 65: “Eso a mi me da igual, si son dos mujeres pues bien echo y si son dos hombres.. si quieren pues está bien. Conozco un hombre que es gay, y un primo mío dejó a la mujer y se fue con un hombre. Yo lo vivo bien, porque siempre lo he sabido, antes era una cosa “Tabú”, pero al morir sus padres y sus hermanos él salió del armario, pero ya lo era. Si yo tuviera un nieto así me daría igual, mientras sea feliz y se traten bien.. qué más da que sea de una manera que de otra”

Com es pot observar, l'entrevistada de 65 anys ens exposa que abans era més “Tabú”. Gimeno, B (2011:16) explica com més de 1000 persones van anar a la presó entre els anys 1970-1979. Hi havia diverses lleis que imposaven l'heterosexualitat com a orientació sexual legal, i aquestes es convertien en un arma de repressió.

Com a conseqüència de les pressions socials s'ha anat oblidant el problema de la no acceptació de l'homosexualitat a la tercera edat, i les associacions de GLBT (Gays, Lesbianes, Bisexuals i Transsexuals) han estat més preocupades per solucionar problemes més immediats d'acceptació.

En els diferents grups focals i les entrevistes trobem actituds per part d'homes i de dones que no accepten aquesta condició sexual:

.....
H1 Bordeta: “si mandara yo, a todos esos ya les daría... iban a limpiar más orillas de río...”
.....

.....
D 79: “Yo no me atrevo a decirte, porque dos hombres.. para qué están las mujeres. ¿Y las mujeres? ¿Para qué están los hombres? no entiendo tampoco.. que sean amigas y salgan, pero las otras cosas no”
.....

Toledano (2016:42) fa especial menció al fet que la sexualitat ha sigut un terreny propici pel control social dels poders polítics, religiosos i econòmics, i per aquest motiu, la sexualitat humana ha sigut objecte de tants prejudicis, prohibicions, repressions i tabús.

Per altra banda, Pascual, A. C. (2001:102) afirma que avui dia hi ha “*major pluralitat ètica*”, això implica que les noves realitats socials puguin entrar en conflicte ètic amb aquelles persones que van estar educats amb fonaments de la religió catòlica.

Les dones entrevistades tenen una actitud més comprensiva en vers les relacions homosexuals:

***D 65: “A mi m'agraden els homes, però
si a mi m'hagués sortit un fill
homosexual, l'hauria acceptat... el meu
marit no, perquè ell ho veu a la televisió
i comença... "¡éste maricón!" Conec a
un home que es va casar amb una
dona, i quan els pares se li van morir,
es va divorciar i es va ajuntar amb un
home, i ja fa 17 o 18 anys que estan
junts”***

En un dels grups focals es va poder identificar com un dels aspectes que crea més reticència a l'hora d'entendre i acceptar l'homosexualitat com una orientació sexual és la malaltia del virus d'immunodeficiència humana, més conegut per les seves sigles, VIH:

***H1: “A ver, si la persona nace así estoy
de acuerdo, pero como muchos... solo
hacen que cambiar y probar... ¡Luego el
sida y a pagar nosotros!”***

Lagarita J.A (2016: 12) mostra com l'expansió de la pandèmia del VIH a meitats del segle XX va ser la causant de la creació de falses creences sobre l'homosexualitat. Molts homes van haver de modificar les seves pràctiques sexuals a causa d'aquesta malaltia, però a més a més, va provocar una immensitat de discursos i pensaments homòfobs, on s'afirmava que el causant principal d'aquesta epidèmia eren les persones que practicaven sexe amb parelles del mateix gènere.

Tots dos gèneres coincideixen en el fet que l'educació actual ajuda a què la societat modifiqui aquesta visió tan rígida sobre la sexualitat. L'educació permet l'acceptació de les noves pràctiques sexuals, i els joves tenen una visió més oberta:

.....

D3: “También la educación que se recibe ahora y la que se recibía antes... que no tiene nada que ver”

.....

.....

D2: “L'edat influeix en la manera com es veuen les coses, i l'educació que hem rebut.. però en part és qüestió d'empatitzar amb els altres.. Perquè jo li deia a la meva filla que si fos feliç amb una noia a mi em donaria igual, perquè s'ha de mirar la persona.. i això que sóc Catòlica i Apostòlica.. El que no m'agrada és l'ostentació”

.....

En general es pot observar que la tercera edat està composta majoritàriament per parelles heterosexuales, però això no implica que hi hagi persones que mantenen relacions homosexuals. L'educació sexual ha de ser una eina que ens permeti modificar aquestes conviccions errònies que té la societat sobre alguns aspectes en matèria sexual entre persones del mateix gènere.

5.5. Diferències de la sexualitat segons el gènere

La majoria de persones entrevistades relaten que la sexualitat dependrà de cada persona, i tant homes com dones pensen que no hi ha diferències:

.....

H 72: "No ho sé, això depèn molt de la naturalesa de la persona, i no tant de si s'és dona o home. Potser l'home és més actiu que la dona, té més lívid sexual... tot i que depèn de la salut que

*tingui... i que no hagi consumit gaire
alcohol, gaires drogues... perquè això
afecta a la persona, arribar a certa edat
bé o més esgarrat"*

---

*H 73: "No, jo crec que depèn de les
persones, i no només en la tercera
edat. Quan un és jove també és
diferent, hi ha persones de tota manera.
Jo només ho he fet amb la dona i m'ho
esperava d'una altra manera... Abans
les dones estaven educades d'una altra
manera, perquè en època d'abans les
dones anaven a les monges, no podien
parlar de res d'això perquè tot era pecat
i no sabien gaire el que era... I ara esteu
molt espavilades, diuen...ha ha ha Jo
no en conec a cap, perquè la dona no
em deixa anar a cap lloc... sempre he
d'anar amb la dona, però si n'hi ha
algun de vidu pot al·lucinar.*

*La dona és molt gelosa, només que
balli un ball amb una altra dona ja
s'enfada, jo no m'enfadaria si fos al
revés, per ballar un ball no passa res, ni
un, ni dos, ni tres..."*

D 81: "Crec que tots dos viuen igual la sexualitat, si els dos s'estimen, la cosa va molt bé, si et baralles malament... Els homes són una mica tossuts, però si tu t'ho proposes, amb picardia els homes fan el que tu vols"

Com bé expliquen els entrevistats, la sexualitat a la tercera edat estarà influenciada per totes aquelles circumstàncies que hagin succeït al llarg de la vida. L'educació, el consum de drogues i el caràcter de cada persona, seran elements que determinaran la conducta sexual de cada persona.

López, F (2016:54) explica que en dècades anteriors les diferències en la concepció de sexualitat eren latents en gran mesura a causa d'influències religioses i culturals. Però actualment, aquesta fotografia fixa, i basada en estadístiques puntuals és errònia, ja que estem experimentant canvis molt important tant pel que fa a la fisiologia com en les formes de viure la sexualitat, les relacions amoroses i les perspectives de gènere.

Hi han hagut alguns entrevistats que han respost que sí que hi ha diferències quan parlem de sexualitat i gènere:

H70: "Sí, jo dic pel meu. La meva dona no té ganes mai. Ha tingut un trauma i això li fa... tindre carències"

H 76: "Un home es llança més, a les dones sembla que costa més que es fiquin en situació, almenys en el meu cas, a la meva dona l'has de festejar una bona estona. Però això no

*únicament passa a les persones... ahir
que era el dia dels enamorats, li vaig
comprar al meu periquito una
companya, ell es va ficar content, però
ella no!"*

En aquestes declaracions, i com assenyala López, F (2016:58) podem observar com encara resten interioritzats elements referents a la socialització sexual, religiosa i sexista, on l'home està catalogat com un ésser amb una alta motivació sexual, difícil control del desig, cercador actiu del plaer i gran disponibilitat per al sexe ocasional. Mentre que les dones estan classificades com persones amb baixa motivació sexual, fàcil control del desig i rebuig del sexe ocasional. Cal destacar, que aquest patró està en crisi, i per aquest motiu les diferències entre sexes s'han reduït.

A més, en algunes ocasions i en participants femenines s'ha detectat que es relaciona la salut amb la virginitat, i quan aquesta es perd, es considera que la dona ja no està sana:

---

*D 80: "Els homes sí que tenen més
ganes, les dones no treballàvem... i ara
això és un batibull, no hi ha cap de
sana ja!"*

Els participants han mencionat que el fet de patir efectes provocats per canvis fisiològics tant en homes com en dones, com la menopausa i la manca d'erecció en les relacions sexual modela les perspectives de gènere sobre el concepte la sexualitat:

---

*H 89: "Si, perquè les dones teniu un
problema quan arribeu a certa edat,
quan passa la menopausa les dones
teniu un problema de què no és el
mateix que abans de la menopausa,*

teniu una sequedat de vagina que impedeix molt l'acte. Hi ha moltes dones que quan passen de la menopausa pateixen, si no fos pels productes que ara hi ha, no podrien fer l'acte sexual, si no és per força"

D 65: " Hay veces que no se le levanta, y eso no quiere decir que no la quieras o que lo necesites... no lo necesitas, con que te abrace o tu lo abras es suficiente"

Toledano, L. (2016:41) dóna veracitat a la resposta dels entrevistats, i exposa que la sequedat vaginal, les molèsties pèlviques i els fogots solen ser algunes de les molèsties principals causants de la menopausa.

Una minoria dels entrevistats masculins han afirmat que no saben si hi ha diferències, pel fet que pensen que ells no poden respondre pel sexe contrari, a més, es reafirmen en què els homes són sensibles pel que fa al seu caràcter i a la forma de concebre la sexualitat:

H 77: "No ho sé, jo solament he viscut una de sexualitat, sempre he tingut un afecte i un respecte per les dones. Jo sóc molt sensible. Però quan passa una xiqueta guapa encara que girem el cap, no serveix per a res, perquè encara que poguessis no faries res, pot ser per impotència, no podries fer cap acció sexual"

H 77: "No et puc contestar per les dones, però pels homes et dic que som molt sensibles"

López, F. (2016:60) explica que la fisiologia sexual, sistema hormonal i circulatori permet a la majoria d'homes mantenir el desig sexual actiu fins a edats molt avançades.

Per últim, Toledano (2016:45) explica que la sexualitat femenina ha evolucionat en un sentit de globalitat, mentre que la sexualitat masculina segueix oprimida en la genitalitat. Aquest fet pot explicar perquè els homes tenen la noció equivocada del fet que les dones estan menys predisposades en algunes ocasions per mantenir relacions sexuals, quan el que en realitat passa és que el llenguatge i la concepció de sexualitat d'ambdós membres és diferent.

5.6. Pressions per part del gènere contrari per mantenir relacions sexuals

Pel que fa a les pressions a mantenir relacions sexuals en les parelles durant la tercera edat, gairebé tots els participants consideren que aquestes no existeixen, o almenys, no en tenen un coneixement cert de la seva latència:

D 81: "No ho sé, però si la cosa no funciona, s'ha de deixar la parella... per viure malament no cal viure..."

H 89: " Això ja és cosa de cada parella, hi ha homes que deuen pressionar i d'altres que clar, respecten la dona, tot i que no conec cap cas, perquè això són coses íntimes"

.....

*D 68: "Pressió no, hi ha comprensió.
Però tinc amigues que si diuen que el
marit s'ho pren malament quan elles no
volen mantenir relacions. Tinc una
amiga que és una mica xula i sempre
està dient... "¡siempre lo tengo que
buscar yo!" Però no ho sé..."*

.....

Alhora, alguns participants han fet referència al fet que l'acte sexual suposa un acord mutu, on les dues parts es mostren receptives, però en algunes ocasions, un dels dos membres mostra més predisposició, sobretot en el sexe masculí:

.....

*H 70: "No... "Reina com estàs? Bé, sí?,
que et sembla sí..." i després diu no
que em fa mal el cap"*

.....

.....

*H 76: " Bueno, en el meu cas no, alguna
vegada la dona sí que em diu que té
mal de cap, però tampoc li pressiono, si
no té ganes que li faré. Intento festejar-
la una mica, però normalment no es
deixa enredar"*

.....

.....

*H 77: "Almenys de parlar, pels amics,
sembla que som sensibles a la
feminitat, però per part de les dones, a
partir de certa edat s'afluixa, si l'home
no manifesta les seves ganes de tindre
un contacte, no ho demana ningú"*

.....

En aquests relats veiem una predisposició major per part del gènere masculí a mantenir relacions sexuals, en contraposició a les idees de Jarque (2014), el qual assenyala que l'home no sempre està disposat per al sexe, al contrari del que s'ha fet creure culturalment.

Tot i que no coneixen cap cas on hi hagi pressió per mantenir relacions sexuals, els entrevistats han destacat que ells no permetrien aquest tipus de tracte:

.....

D 65: " Depende, no conozco ningún caso cercano. Pero a mi misma me ha pasado y si he dicho que no es que no, si no me apetece no tengo porque hacerlo, no me tienen que obligar"

.....

.....

H 66: "No, no, jo no ho consentiria"

.....

5.7. Conductes d'afecte en públic durant la tercera edat

La majoria dels entrevistats homes han relatat que no eviten conductes d'afecte en públic pel què diran. Afirmen que hi ha gent coneguda que sí que critica aquestes mostres d'afecte, però que tot i així, els participants ho continuen fent:

.....

D 79: "No, aquí nos conocemos, bailamos los unos con los otros, y no hay ningún problema en mostrar afecto"

.....

.....

H 76: "Jo sempre vaig pel carrer... de la mà no perquè la porto amb la cadira, a vegades camina una estona, i és clar que la porto de la mà, primer perquè m'agrada fer-ho, i segon perquè cauria. Sóc un cas especial. No veig malament que la gent es faci petons i carícies, no ho veig malament a ningú, ho veig molt habitual. És natural"

.....

.....

H 77: "Els que estem a la tercera edat ho tenim molt avesat, li pots dir molt morro, digues-li com vulguis, això et passava quan erets jove però ara no, a vegades ve una dona per aquí que tira bala, però és agradable. Tothom està curat d'espants"

.....

.....

D 65: "Jo si li he de fer un petó ho faig, però hi ha gent que no, que ho mira malament"

.....

La resta d'entrevistats ha afirmat que no fan mostres d'afecte a les seves parelles quan hi ha gent davant:

.....
*H 70: "Sí, pel que diran... la gent pensa..
"estos viejos aquí... bah!". Solen
pensar-ho la gent de la nostra edat.
Veus a dos joves fent-se un petó i
penses que maco... però veus a dos
vells enganxats i penses si no els hi fa
vergonya amb aquesta edat... Potser ho
fan de manera espontània, però sempre
es pensa això. L'educació influeix,
nosaltres som molt de missa, hi ha
coses doncs que no..."*
.....

.....
*D 65: " Si, eso si que es verdad, eso te
lo puedo asegurar que es verdad..."*
.....

.....
H 72: "Sí que s'eviten, una mica sí"
.....

Com evidencien les declaracions dels entrevistats i dels participants als grups de discussió, l'afecte en públic abans del casament no estava permès:

.....
*H 73: "Avui en dia potser no, abans sí
que inclús quan erets jove es mirava
diferent, però ara per fer un petó no
passa res"*
.....

H3: "Cuando yo era joven, en los campos elíseos, si los urbanos te encontraban así te ponían una multa. ¡Multa y al diario!"

H1: "En el cine y a oscuras, que no te viera nadie, porque había veces que se quejaba una pareja que teníamos al lado"

H2: "Las parejas jóvenes se ponían detrás de todo"

H1: "Yo le daba un poquito al acomodador y nos ponía arriba del todo"

D 68: "Això dependrà de la persona... nosaltres som d'una època que això es mirava mol... Jo fa 44 anys que em vaig casar... Quan vam anar a repartir les targetes de la boda... anàvem pel carrer major agafats de la mà i el meu tiet venia i ens vam soltar... i jo tenia 22 anys. Ara som una mica més... no acabem de donar-nos tot allò que voldríem donar-nos. No em surt... però anar amb actitud afectuosa sí.. Però fer-nos un petó no, perquè quan estem a casa ja hi haurà temps"

Tots els entrevistats han coincidit en el fet que a la joventut no es feien carícies en llocs públics, això és degut a l'educació que van rebre en l'època de la dictadura Franquista. Aquesta es basava en la religió catòlica, molt unida amb el poder polític. Pascual, A. C. (2001:102) afirma que aquesta educació era una de les bases per al pensament i comportament moral i ètic de la societat.

Tot i arrossegar creences culturals anteriors, també es pot percebre un canvi en la concepció de les relacions de parella i les mostres d'afecte, ja que alguns participants han manifestat que no existeixen grans condicionats pel que fa a la mostra d'afecte durant la tercera edat, i per tant aquestes conductes poden ser equiparables a les que porten a terme altres grups d'edat.

5.8. Atractiu sexual i tipus de parella en la tercera edat

Referent a la qüestió plantejada al grup focal, sobre quin individu els sembla més atractiu en funció de la seva edat (persona jove - primera imatge, persona adulta - segona imatge, persona gran - tercera imatge) després de visualitzar el material seleccionat, veiem que un gran volum de participants assenyalen que la persona adulta és la que té més encant sexual:

H1 Bordeta: "Hombre, más atractiva es la segunda, la que es morena"

H2 Bordeta: "La morena, la morena.."

H3 Bordeta: "Sí, sí, ¡la segunda!"

D2 Mariola: "Considero que és més atractiu el segon"

D1 Mariola: "Clar jo per la meva edat considero que em pertocaria l'home més gran, ¡Però a mi m'agrada aquest! (segona imatge, referent a l'home adult)"

.....

***H1 Mariola: "La segona és la que em
sembla més atractiva sexualment"***

.....

.....

***D1 Balàfia: "En la primera un hombre
joven..."***

***D2 Balàfia: "En esta (la segunda) un
hombre más mayor"***

***D3 Balàfia: "Uy esta pobre jajaja Aquí
sale un hombre viejito"***

D1 Balàfia: "¡Cómo nosotras!"

D2 Balàfia: "Para mi la segunda"

D1 Balàfia: "Para mi también"

***D3Balàfia: "La segunda, está muy
bueno"***

D2Balàfia: "Sí que está bueno si.."

***D3Balàfia: "El chico de la primera es
guapo, pero no me gusta tanto"***

.....

Wong Corrales, L. A., Alvarez Rodríguez, Y., Domínguez Miranda, M. D. L. C., & González Inclán, A. (2010:3) entenen que l'auto percepció de l'atractiu sexual és un factor social molt important a l'hora de cercar parella en la tercera edat. A més assenyalen que la societat, en general, creu que les dones en l'etapa de la vellesa són les que perden més ràpidament el seu atractiu sexual, possiblement a causa que es produeix una pèrdua més precoç de la capacitat de procreació en relació amb l'home.

Les dones participants en el grup focal, han destacat que tindrien una relació en públic amb l'home adult:

D1 Balàfia: “Con el segundo, el hombre adulto”

D2 Balàfia: “Yo también”

D3 Balàfia: “Yo no me cogía con ninguno, pero si tengo que elegir con el segundo también”

D1 Mariola: “Jo amb el segon, aniria agafada de la maneta i no m'importaria”

D2 Mariola: “Jo també amb aquest (El segon), i sobretot si estiguéssim a Barcelona, que allà no em coneix ningú”

D1 Bordeta: “Con el chico joven y con el que viene después, el hombre adulto”

D2 Bordeta: “El joven te puede agarrar mejor, tiene toda la razón del mundo”

Podem observar que en alguna ocasió, es fa referència al condicionament social i cultural, comprenent que en un entorn familiar on els individus són coneguts, es mostra més reticència a satisfer els desitjos personals, com per exemple, escollir una parella més jove.

Per altra banda, els participants masculins consideren que mantindrien una relació en públic amb la dona que es troba en l'etapa de la vellesa:

H2 Bordeta: “poca cosa más que ir de la mano...”

H1 Bordeta: “esto es un poco raro eh, yo no respondo... Aunque iría con la mayor... ¡pero que tampoco voy a ir! Pero si tengo que elegir la mayor, porque que hago yo con una joven... ¿el indio? El indio ya lo hago cada día”

H3 Bordeta: “Además la mayor está muy bien, aunque sea mayor”

En contraposició a les dades obtingudes per part del gènere femení, els homes entrevistats han destacat en major mesura que escollirien una parella de la seva edat.

5.9. La sexualitat en persones grans institucionalitzades

Les dades d'aquest apartat han sigut extretes a partir d'entrevistes amb treballadores socials i/o directores, realitzades a 5 tipus de residències. Per tant, hem explorat el funcionament d'una residència privada, dos residències concertades (una amb una visió més innovadora i l'altra amb una visió més tradicional), una residència pública i una residència catòlica.

1. Detecció de conductes sexuals per part dels usuaris a les residències de gent gran, i tipologia d'aquestes

Tots els professionals entrevistats manifesten que sí es detecten conductes sexuals entre els usuaris, tot i que intervenen diverses variables a l'hora del manteniment d'aquestes relacions sexuals o conductes eròtiques:

R. privada: “ No és el més habitual, però sí, nosaltres fins i tot hem tingut la nostra història en quasi 19 anys de trajectòria, alguns enamoraments preciosos, inclús bodes, d'un vidu i una vídua i va ser una història d'amor súper bonica”

R. pública: “ Clar que sí, depenent de la sexualitat de la persona. Abans se'n detectaven més perquè tenim gent més autònoma. Des de que tenim tantes demències i discapacitats, es deixa de detectar, perquè la persona no està en una situació de poder gaudir de la seva sexualitat de manera òptima”

R. catòlica: “A veces sí que hay cierta afinidad entre el hombre y la mujer, y ves que hay algunas personas que se entienden mejor entre ellos, pero esto se respeta mucho, siempre que no sea un motivo que hagahablar a los compañeros.

A veces, como son personas mayores hacen comentarios, como por ejemplo “anda como se entienden”, o “la novia de este”. Lo respetamos, y siempre miramos por el bien de todos”

Tot i que la detecció d'aquestes conductes es porta a terme en totes les residències explorades, si és cert que trobem diferències a l'hora de descriure-les. Mentre la residència catòlica tipifica aquestes conductes com amistoses, la resta de residències consideren aquests apropaments com a relacions afectivo-sexuals.

Per una banda, la residència catòlica posa en èmfasi, com també assenyalen Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., & Fabà, J. (2011:17) que les persones grans expressen cert rebuig cap a les conductes sexuals entre persones que no han contret matrimoni, i per tant, des de la residència i partint dels ideals d'aquesta, les conductes sexuals entre parelles es respecten, però s'estructuren uns límits rígids, existint normes molt clares per als residents:

R. catòlica “Siempre respetamos la libertad de la persona, se les hace ver la situación, por su bien y por el bien de todos. No se rechaza ninguna conducta, siempre que no pase de unos límites, pero bueno, esto es aquí y en cualquier sitio público. Estableciendo un criterio de equilibrio se puede permitir todo, pero que nadie se pase de más, o de que alguien no le deja en paz”

Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., & Fabà, J. (2011:18) assenyalen que l'existència d'actituds negatives al voltant de la sexualitat podrien inferir en la pràctica sexual d'altres residents, i també pot tenir un efecte negatiu sobre la pròpia vida sexual, negant-se a un mateix la possibilitat de seguir sent sexualment actiu durant la tercera edat. Així, és possible que les normatives preestablertes en residències de caire catòlic condicionin l'establiment de relacions entre usuaris.

La residència privada accentua el fet que les relacions sexuals són naturals, i que sovint la majoria de població tipifica aquest col·lectiu:

.....

R. privada: “Es detecta igual que a qualsevol edat, estem tipificant una mica la gent gran com si fossin un planeta especial i de fet són com nosaltres però amb uns quants anys més”

.....

Per altra banda, la residència privada i les dues concertades destaquen que quan es detecten relacions afectives entre dos residents, s’ha d’analitzar si tots dos disposen de bona capacitat cognitiva, i per tant, si s’està establint una relació afectivo-amorosa o sexual des del consentiment ple i mutu:

.....

R. privada: “nosaltres com a residència l’únic que hem de vigilar és que tinguin capacitat cognitiva conservada, són lliures d’estimar-se sempre”

.....

.....

R. concertada (visió innovadora): “Per culpa dels deterioraments cognitius s’ha associat que hi ha més conductes desinhibides, és una de les coses que hem de supervisar més. A vegades es poden aprofitar alguns avis d’aquells que no estan bé. Així que hem de supervisar-ho molt, ja que hi ha vegades que poden haver-hi manipulacions, tocaments...”

.....

R. concertada (visió tradicional) “Si un dels dos no està bé cognitivament s’ha de vigilar que no s’aprofitin de la persona”

La tipologia d’aquestes conductes es descriuen com a carícies i masturbacions en totes les residències menys en la catòlica, on s’assenyalen apropaments de caire amistós:

R. privada: “Hem detectat masturbacions en alguns usuaris. En un altre cas vam començar a detectar les miradetes, trobades de la maneta, passejos molt llargs pel jardí, a la punta més llarga del jardí.. Se’n anaven a l’última punta, més amagats i es feien un petó. Posteriorment, algunes auxiliars de la nit se’ls trobaven que sortien de l’habitació”

R. pública: “Són més aviant carícies, masturbacions.. i ho detecten en major mesura els auxiliars. Els usuaris autònoms a escala cognitiva, perquè el que estan limitats físicament no hi ha tant problema. A vegades es comenta la sexualitat amb la psicòloga o amb mi mateixa”

R. catòlica: “Estos acercamientos son más de amistad, no así como pareja, sino como dos grandes amigos, esa afinidad que dicen... “te pago el café” o “vamos al salón de actos y nos ponemos los dos juntos”, más de aquí no he detectado. Caricias no solemos ver la verdad, no tienen muchos medios, esto es debido a que la residencia está dividida... juntos y separados a la vez, el comedor es todo uno, está la parte de mujeres, y después la parte de hombres, pero se comunican. Las demás estancias son comunes menos las habitaciones”

R. concertada (visió tradicional): “Sí, a lo millor és un tocament a la cama, o un somriure, quan es troben bé dues persones, un beset a la cara, la sexualitat en si.

Masturbació sí que hi han, els homes a l’habitació sobretot, si és fora de l’habitació el portes al lavabo, o a l’habitació, busques un espai més íntim, facilitem alguna tovallola, etc”

La literatura científica ha posat en relleu que sovint els professionals presenten actituds negatives cap a les persones grans o basades en estereotips (Lookinland i Anson, 1995; Söderhamn, Lindencrona i Gustavsson, 2001). En el cas de les

residències, aquestes actituds negatives podrien acabar influint, primer, en la forma de tractar els residents, i per tant, en la conducta dels seus usuaris. En el cas de la sexualitat, la concepció de la qual parteixen els professionals condueix a tipificar determinades conductes com a normalitzades o negatives, com per exemple, el fet de romandre separats en determinats espais per sexes, com és el cas de la residència catòlica.

Per altra banda, els professionals han pogut percebre en determinades ocasions que en la tercera edat també es poden contemplar les relacions esporàdiques, sense un compromís més enllà dels encontres sexuals:

R. concertada (visió innovadora): “Hem detectat alguna vegada alguna conducta de desinhibició sexual. Una anècdota que tinc és que vaig veure com una padrina li feia una fel·lació a un padrí en mig del jardí. Per a mi va ser molt violent perquè no sabia com tallar-ho, quan vaig veure que la padrina aixecava el cap llavors vaig anar allí i els vaig dir que havien de respectar a la resta, que si volien fer alguna cosa més íntima tenien la seva habitació. També el que és molt curiós és que aquesta parella que es va formar al centre i no volien dormir junts”

Els professionals entrevistats indiquen que la sexualitat es detectada majoritàriament pels auxiliars d'infermeria:

R. pública: “Les necessitats sexuals es detecten per part dels auxiliars, a l'hora de la higiene”

R. privada: “Les auxiliars estan molt acostumades a entrar a l'habitació per fer la higiene i trobar-se als senyors que tenen una erecció, o que els diuen qualsevol barbaritat, sobretot a les més jovenetes, que s'impressionen una mica.. Forma part del seu devenir, és més, si tenen una erecció és perquè la seva salut està ¡viento en popa!”

R. concertada (visió innovadora) “El personal auxiliar també va observar com un dels residents més assistits s'estava realitzant una masturbació en la sala de la televisió, per exemple”

Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., & Fabà, J. (2011:25) descriuen que és important que el personal sanitari i en contacte amb aquest col·lectiu adopti actituds positives, sense estigmatitzar conductes eròtiques, i mostrant reaccions menys intenses i de rebuig.

R. privada: “S'ha de treure ferro perquè ho visquin amb normalitat, perquè a la

seva època ja els culpabilitzaven prou, i ara que es senten més lliures i ho tenen tot fet, doncs se'ls ha de deixar que facin, sempre que no molestin els altres”

Fabà J, i Villar F (2016:120) expliquen que l'escassetat de privacitat en els centres residencials ha estat mostrada tant per part dels professionals com pels residents. Es considera que una de les principals barreres que poden interferir en la vida sexual dels usuaris es el fet que l'habitació dels residents no disposi normalment de panys a les portes d'accés.

En algunes residències s'han establert mecanismes que permeten gaudir de la sexualitat en els espais privats, d'una manera més íntima, evitant interrupcions:

R. privada: “ Tenim parelles als quals se'ls diu, perquè les auxiliars passen sovint a la nit per si necessiten alguna cosa, llavors a aquestes se'ls dona un cartellet de "No molestar" com als hotels, per si ells aquell dia estan en una situació més afectuosa o volen fer l'amor com a matrimoni que són, que no entrin les auxiliars, sempre preservant la intimitat. Evidentment, pel fet d'estar institucionalitzats, la teva vida no s'ha de paralitzar, inclús és molt més positiu que intentis que tot continuï igual, perquè els fa sentir útils”

R. pública: “ En el seu dia inclús vam tenir un horari i unes pautes, i quan els auxiliars sabien que era el dia i l'hora, es penjava un cartellet perquè no hi entrés ningú. Quan ha d'ocórrer, només s'informa als treballadors que tenen torn aquell dia i hora, se'ls reuneix i de manera confidencial es comunica que no ho poden dir a la resta”

Però en altres casos no es contempla aquest tipus d'eines o estratègies, considerant que la sexualitat en la tercera edat és escassa, i per tant no existeix necessitat:

R. concertada (visió tradicional): “Ara mateix solament tenim un matrimoni compartint habitació, no tenim cap mecanisme per a preservar la seva intimitat, tot es pot fer, no hi ha la necessitat. És que la senyora va en cadira de rodes, no camina, és que clar, en aquestes edats... poc. A nivell físic... poca cosa poden fer. Aquest matrimoni està junt a la taula menjant, comparteixen habitació, ja passen estones junts, no sé, no han fet la demanda, la família no ha dit res... De moment..., es podrien ajuntar els llits, faríem el que convingui, com si els hem de comprar un llit de matrimoni”

---

2. Tractament del tema de la sexualitat amb els usuaris de les residències

---

En general els professionals de les residències han informat de que no tracten amb els usuaris el tema de la sexualitat, exposen que únicament són fets puntuals, i que es tracta si la persona ho necessita.

L'única residència que treballa el tema de la sexualitat contemplant una perspectiva grupal és la residència privada, aquesta ho fa a través de tallers impartits per les terapeutes ocupacionals, ens expliquen que abans no participaven tant, però que la participació va incrementant a mesura que agafen confiança:

.....

R. Privada: “Al principi va costar una mica perquè clar, els feia vergonya, però després com es coneixen més i es tenen més confiança, [...] es pot parlar de les seves relacions anteriors, de la repressió que hi havia anteriorment en termes de sexualitat, i la llibertat que hi ha ara.”

.....

Un dels temes que més treballen a aquesta residència és la sensualitat, ja que pensen que és millor deixar de banda les seves limitacions motrius i centrar-se en aquells aspectes que sí aporten beneficis:

.....

R. Privada: “no tens perquè oblidar-te del tacte, de les capacitats que el teu cos té per sentir, es parla de la sensualitat i de com les senyores quan surten de la perruqueria els hi agrada que les pintin una mica, i aquell dia se senten com a molt especials, molt observades... i que persones que per les seves discapacitats físiques no poden fer l'amor, si els animem a

***contemplar altres maneres d'estimar-se
i de sentir el cos, un petó, una carícia,
una abraçada”***

Segons Clemente, C. C., Blázquez, M. G., & Roldán, C. S. (1998:1) tant la sexualitat com la sensualitat són més que els genitals, la procreació, les hormones, és una funció que ens afecta al llarg de la nostra vida, tant si ets home com si ets dona.

La residència municipal tracta el tema de manera individual i amb els familiars, pensen que és important que hi hagi comunicació entre ambdós parts, ja que la residència no pot negar el dret a la sexualitat quan dues persones estan bé cognitivament.

***R. Municipal: “Quan hem tingut
conflictes els hem treballat de manera
intensa. Els fills no sempre entenen
que els pares puguin tenir una altra
parella. Finalment ho acaben acceptant,
i si els usuaris són conscients, des de
la residència no se'ls nega, és un dret
d'ells que s'ha de respectar”***

Fent referència al dret a la sexualitat Clemente, C. C., Blázquez, M. G., & Roldán, C. S. (1998:1) opinen que únicament “es reconeix com a “normal” el dret de l'adult jove a viure el més satisfactòriament aquesta parcel·la de la seva afectivitat; però no succeeix així en la nostra cultura amb els nostres majors”. Sembla que tenim la falsa creença de que en aquesta etapa del cicle vital es perd la capacitat sexual.

La residència municipal comunica que intenta respectar fins on se'ls-hi és possible la sexualitat, ja que a vegades hi ha impediments tècnics:

.....

R. Municipal: “hi ha vegades que hi ha impediments tècnics, ja que com a residència pública, s'ha de seguir al peu de la lletra les normes legals establertes (mesures dels llits, mesures de les baranes..). A aquest matrimoni se'ls ha plantejat si volen dormir junts, però tenim molta feina perquè no existeix un llit de matrimoni que compleixi la normativa”

.....

La directora de la residència catòlica exposa obertament que no es tracta el tema de la sexualitat, però sí que tenen la creença de que s'han de respectar aquestes conductes dins d'uns límits, ja que és un dret fonamental:

.....

R. Catòlica: “No se trabaja, simplemente se deja...Se respeta mucho, e incluso si legalmente pueden se han hecho hasta ceremonias de matrimonio, no aquí en Aitona, pero en Valencia ocurrió.

Creemos que se ha de respetar porque tienen su derecho, pero siempre en estos límites de mirar el bien de todos”

.....

Les altres residències únicament tracten la sexualitat de manera molt superficial, argumentant que la cultura i els condicionaments socials adquirits per les persones que hi resideixen els impedeix tractar aquests temes amb naturalitat:

R. Concertada (visió innovadora): “Pot ser d’aquí a deu anys canviaran els padrins, però avui dia són padrins de l’època de la guerra i post guerra i estan molt condicionats”

R Concertada (visió tradicional): “Un dia a la setmana fem cine, i a poques pel·lícules no surten escenes així, i clar, ja vigilem, perquè hi ha molta gent de missa i tancada.

Veuen malament que una parella vídua s’ajunti amb una altra persona”

Per tal de donar validesa a les respostes dels professionals cal fer referència a Aimar, A., Dominici, C. D., Torre, M., & Videla, N. (2000:17), els quals ens expliquen que sense deixar de banda la biologia associada a l’envelliment, un dels factors més important és la cultura “*viu en interacció amb un entorn determinat per múltiples factors que explicaran diverses formes d’expressió i concepció*”.

3. Protocols d’actuació en termes de sexualitat a les residències

---

La majoria de professionals entrevistats ha afirmat que no tenen cap protocol d’actuació, i si el tenen, mai l’han utilitzat.

Com s’ha pogut observar en l’anàlisi de les entrevistes amb les professionals, moltes vegades creuen que hi ha pocs casos on es doni aquesta situació. Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., & Fabà, J. (2011:19) descriuen que això podria ser així degut al fet que la majoria de residències no disposen de cap normativa que regula la forma d’actuar davant dels casos de sexualitat, provocant que les intervencions en diverses residències siguin dispars.

Totes les residències fan referència al fet d'actuar en funció de cada persona i cada situació, se centren en la tècnica d'atenció centrada en la persona i en les reunions d'equip per tal de resoldre qualsevol problema:

R. Privada: “Vam ser dels primers a començar a canviar els protocols en funció de les demandes dels usuaris, fèiem reunions amb ells per aclarir aspectes de manera conjunta”

La residència privada ens explica que els protocols estan creats per a què es puguin modificar en funció de les necessitats dels residents, i la seva filosofia és que ells mateixos puguin modificar-ho:

R. Privada: “Nosaltres observàvem els usuaris, i intentàvem adaptar-nos a ells. Es va transmetre a l'equip que els protocols s'han d'adaptar a la persona, i no la persona als protocols. Les persones que mentalment estàvem bé, i podien participar en aquesta construcció de protocols conjunts, els fèiem pensar en aquells usuaris que cognitivament no estaven bé, partint de què eren de la mateixa generació, i ells més que nosaltres sabien el que els agradaria fer”

La residència municipal tampoc té protocol, tot i que tenen molt en compte aquest tema. Expliquen que treballen l'atenció centrada en la persona, ja que preserven els seus drets per sobre de tot, i entre ells la sexualitat i la intimitat.

La professional va posar un exemple real d'un cas on es pot observar que avui dia la confidencialitat segueix sent un repte per a molt professionals:

***R. Municipal: “El lloc, en el seu dia
inclús vam tenir un horari i unes
pautes, i quan els auxiliars sabien que
era el dia i l'hora, es penjava un
cartellet perquè no hi entrés ningú.
Però això no surt en cap reunió, perquè
amb una casa en la qual hi ha molta
gent, encara que sigui confidencial,
acaba sortint a la llum”***

La treballadora social de la residència concertada amb una visió més tradicional, ens explica que no sap si hi ha protocols sobre aquest tema, però que una de les eines que utilitzen són les reunions d'equip, i moltes vegades la intuïció.

***R. Concertada (Visió tradicional): “Per
molt que existeixen protocols penso
que en cada cas en concret s'actua
d'una manera o d'una altra”***

Però, com manifesten Fabà J, i Villar F (2016: 125) és perillós manejar situacions d'aquest tipus utilitzant factors personals com la intuïció. En el seu lloc, cal fer ús de protocols que serveixin per protegir els drets dels residents, i al mateix temps, perquè els professionals es sentin una mica més capacitats per manejar situacions d'aquest tipus, delimitant l'actuació per unes guies preestablertes.

La professional de la residència concertada més innovadora relata que no tenen cap protocol, la seva eina són els espais de reflexió i les reunions multidisciplinàries:

R. Concertada (Visió innovadora): "Als ERES plantejem tot tipus de dubtes i en aquest cas també poden ser de sexualitat. No tenim protocols formalitzats, sinó normes de la casa"

Per últim, l'única residència que manifesta tenir un protocol és la residència catòlica, aquesta ens explica que tot i existir aquesta eina no la utilitzen, actuen segons la situació que observen.

La utilització d'un protocol serviria per a preservar els drets dels residents, a més de capacitar els professionals per intervenir en aquest tipus de situacions, i poder conscienciar sobre la importància de treballar el tema, tant amb els residents com amb els altres professionals (Fabà J, i Villar F 2016)

4. Plantejant una situació hipotètica. Si dues persones es coneixen a la residència, i demanen compartir habitació sense prèviament estar casats o formalitzar la seva relació. Es permetria?

Davant la situació plantejada els professionals de tres residències han mostrat que no suposaria cap problema, sempre que tots dos membres estiguessin d'acord, i en condicions cognitives òptimes per poder decidir:

R. privada: "Jo ho permetria. Normalment un matrimoni sol·licita una habitació doble, i després també tenim habitacions on estan dues senyores, i habitacions on estan dos senyors. Si ells demanessin que volen compartir una habitació i jo tinc la disponibilitat de donar-los-hi perquè no"

.....
R. pública "Avui en dia tenim una parella que s'han conegut aquí, no estan en una habitació junts perquè ella està en una habitació sola per les seves limitacions físiques, i ell està en una habitació compartida. Festegen durant el dia, i a la nit cadascú a la seva habitació. Si dues persones volen estar juntes, es vetllaria pels seus interessos"
.....

.....
R. concertada: "Sí, se'ls-hi proposa si volen estar junts. Això s'ha de respectar"
.....

En aquestes intervencions veiem que els professionals es mostren propers i contemplen la sexualitat com una necessitat més de l'ésser humà. En contraposició a les idees de Fabà J, i Villar F (2016:125) els quals indiquen que alguns professionals adopten actituds negatives, considerant les expressions de la gent gran com una cosa irrellevant o potencialment disruptiva pel bon funcionament de la institució.

Per altra banda, la residència catòlica mostra que es permet compartir habitació amb la condició d'haver contret matrimoni:

.....
R. catòlica: "Suelen haber matrimonios, actualmente solo hay uno, pero si los matrimonios piden habitaciones juntas se les permite. Entonces tienen su habitación propia incluso hay algunas que tienen una pequeña sala para que se parezca aún más a su domicilio"
.....

Fabà J, i Villar F (2016:126) donen importància al fet que el tractament de la sexualitat i la importància que es dóna a aquesta depèn del tipus de centre i tipus de persones que hi treballen, considerant que sense cap dubte, és totalment recomanable la figura del treballador social en la creació de protocols i estratègies d'acció.

Gran part dels professionals que han participat en la investigació verbalitzen que sovint, la barrera més gran en l'establiment i manteniment d'aquestes relacions és la família de l'usuari:

R. pública: "Anteriorment hem tingut problemes amb aquest tema, ja que s'han format parelles a la residència, i les respectives famílies no ho acceptaven. Llavors s'ha hagut de portar a terme un treball més intensiu amb la família, remarcant el dret dels usuaris a la sexualitat, tot i estar institucionalitzats"

R. privada: "Hi ha famílies que han verbalitzat la seva angoixa. Les famílies es poden ofendre si des de la residència es permet que els usuaris mantinguin relacions sexuals lliurement, però se'ls deixa molt clar que els treballadors i l'equip tècnic no mana sobre la intimitat i sexualitat dels residents, si aquests tenen les condicions cognitives òptimes per poder decidir. Nosaltres els cuidem, però no els dirigim. Són persones que s'estimen, i no s'ha de malpensar"

Tot i que a partir del treball amb la família, s'aconsegueixen avenços, vetllant pels interessos dels usuaris:

R. privada: "A poc a poc, la família respecta les voluntats dels seus pares, però costa el treball amb la família. El que si és veritat, és que en certa manera ho has de fer de manera conjunta amb la família, perquè hi ha famílies que no són tan obertes, i que això ho veuen tabú, perquè no s'imaginem que una persona de 80 anys pugui tenir vida sexual, i la tenen"

El treball amb la família pot estar justificat segons Fabà J, i Villar F (2016:126) pel fet que en molts casos els familiars són els encarregats de decidir si el seu familiar ha de romandre en una residència o ha d'abandonar-la, i per aquest motiu no és d'estranyar que el personal s'esforci per respectar els desitjos dels familiars en relació a la forma en què el seu ésser estimat ha de viure la seva sexualitat per evitar deixar una plaça vacant.

En alguns casos, els professionals informen les famílies sobre l'establiment de noves relacions:

R. concertada (visió tradicional): "En alguna ocasió hem avisat als familiars, sobretot en un cas on la família d'ella venia cada tarda a veure-la, i per prevenir, es va comentar amb els fills que la seva mare mantenia relacions amb un home que havia conegut a la residència, però més que res per

*precaució de què un dia no se'ls
trobessin a l'habitació i els vingués de
nou"*

Fabà J, i Villar F (2016:126) comenten que existeix tendència entre professionals dels centres residencials a contactar amb les famílies d'aquells residents que s'involucren en alguna pràctica sexual per informar-los.

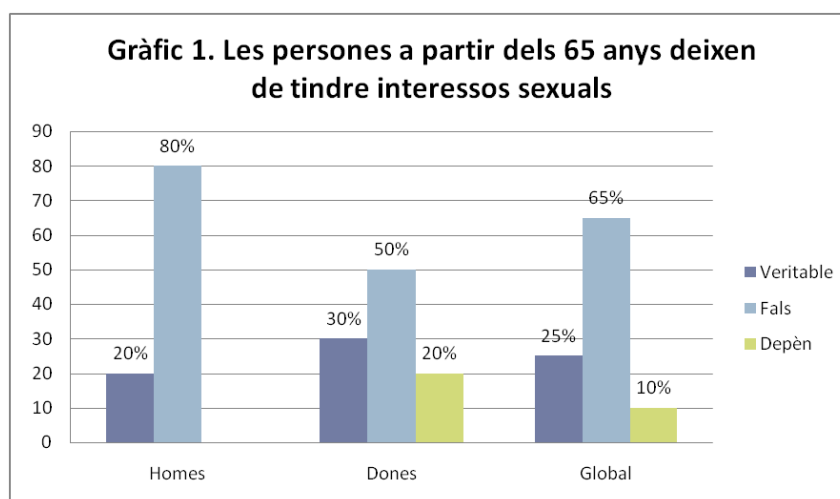
Cal destacar, que en cap dels casos s'ha manifestat que les opinions dels familiars puguin prevaldre per sobre de la voluntat de la persona institucionalitzada.

5.10. Mites i estereotips sobre la sexualitat en la tercera edat

Les creences populars sobre aquest col·lectiu en termes de sexualitat impedeixen que en moltes ocasions, les persones més grans de 65 anys puguin viure una vida plena. En aquesta investigació s'han volgut analitzar els diferents mites anteriorment referenciats per Riera (2012:272) i Ibeas (2005:66).

Les dades presentades a continuació han sigut extretes per mitjà d'una metodologia quantitativa, a partir de 20 qüestionaris realitzats al col·lectiu diana.

Creença 1: Les persones a partir dels 65 anys deixen de tindre interessos sexuals

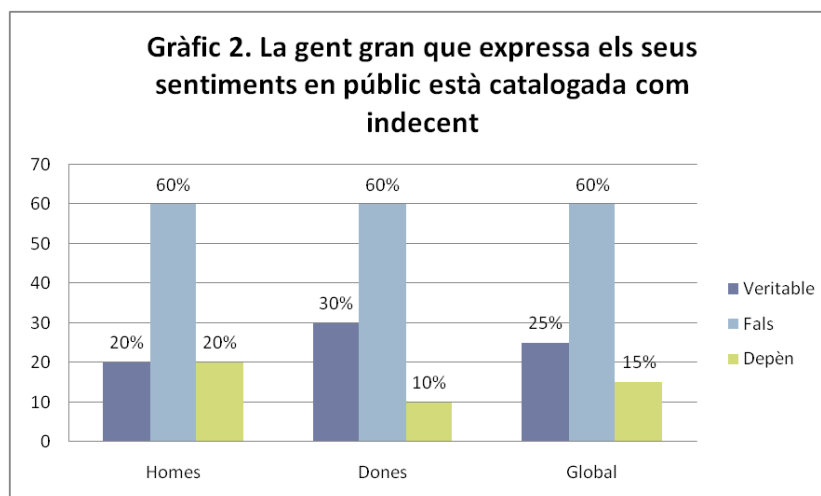

En el treball de camp detectem grans diferències per part dels gèneres, ja que els participants masculins consideren de manera majoritària (80%) que amb el pas del temps no es deixen de tenir interessos sexuals. Per altra banda, la meitat de les dones enquestades opinen que no es perd el lívid, però apareix un percentatge major (20% de les participants) que dubta a l'hora de respondre. Aquestes dades ens confirmen la disparitat d'opinions, posant èmfasi en la predisposició més gran del gènere masculí al manteniment de les relacions sexuals en la tercera edat.

Globalment es pot apreciar que un percentatge elevat (65% dels participants) considera falsa aquesta afirmació.

Llanes Betancourt, C. (2013:224) explica que aquesta creença o mite està induït pels corrents del pensament que afirmen que la sexualitat està només al servei de la reproducció, contemplant una visió biologista. I per aquest motiu, l'adult gran, presumptament, no està en condicions de reproduir-se, i l'ús de la seva sexualitat és impossible.

Creença 2: La gent gran que expressa els seus sentiments en públic està catalogada com indecent

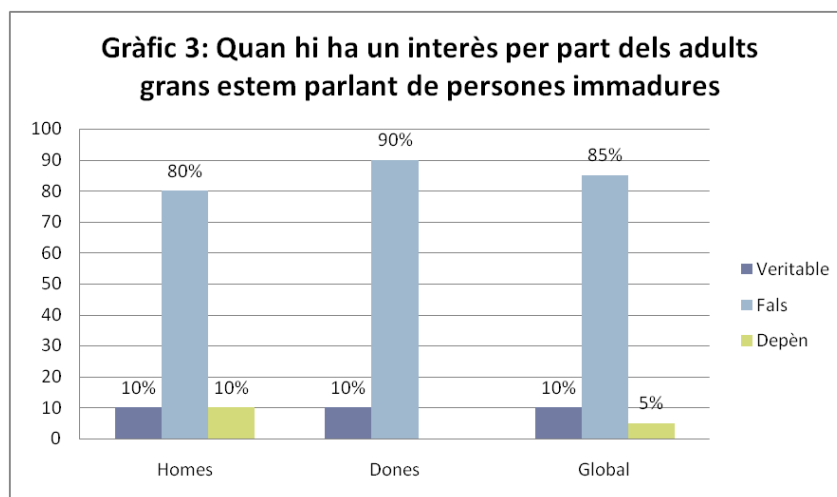

Podem observar que les dones mostren un major acord amb aquesta afirmació en comparació als homes, considerant que les mostres d'afecte en públic no són correctes des del punt de vista normatiu i cultural, tot i que cal destacar que la majoria (un 60%) es contraposen a aquesta idea, i perceben apropiades aquestes conductes. Pel que fa als homes enquestats, només un 20% ha considerat que l'afecte s'ha de

donar en el vessant privat. A escala global, podem concloure que la població major de 65 anys considera en la majoria dels casos, que l'afecte en públic no té connotacions negatives.

Com ja s'ha explicat amb anterioritat a l'apartat de conductes d'afecte en públic, Pascual, A. C. (2001) destaca que la repressió està relacionada amb l'educació que van rebre en un context polític de dictadura. Tot i que actualment, porten a terme raonaments sobre la pròpia moral.

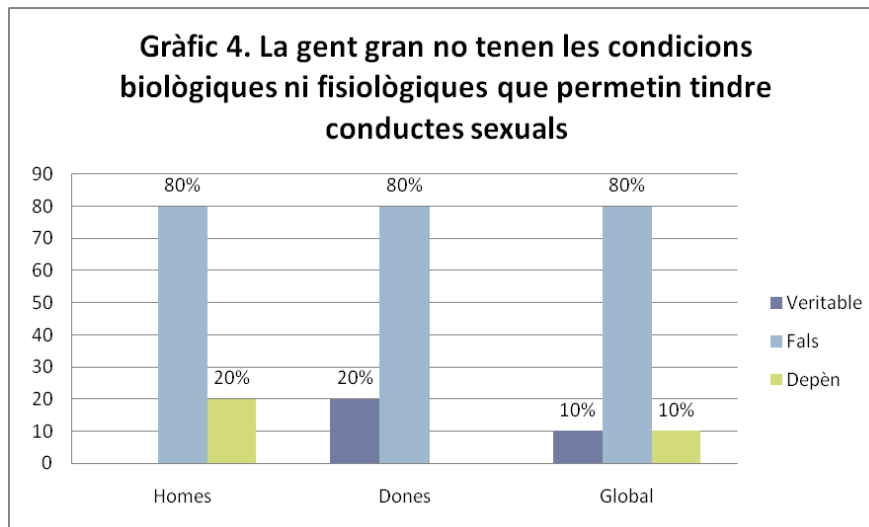
Creença 3: Quan hi ha un interès per part dels adults grans estem parlant de persones immadures

Referent a aquesta afirmació, no hi ha diferències destacables segons el gènere de l'enquestat, i es pot extreure que gran part dels participants argumenten que l'interès sexual no suposa un acte d'immaduresa, sinó més aviat, es tracta d'una conducta normalitzada i natural.

Com indica González Labrador, I. (2002:221) durant la tercera edat també es poden mantenir relacions sexuals, i ser major de 65 anys no significa estar oprimint sexualment. A més, destaca la necessitat de propagar la idea de que la sexualitat en la tercera edat és saludable i necessària si es desitja, i per tant, no suposa un acte d'immaduresa.

Creença 4: La gent gran no té les condicions biològiques ni fisiològiques que permetin tindre conductes sexuals

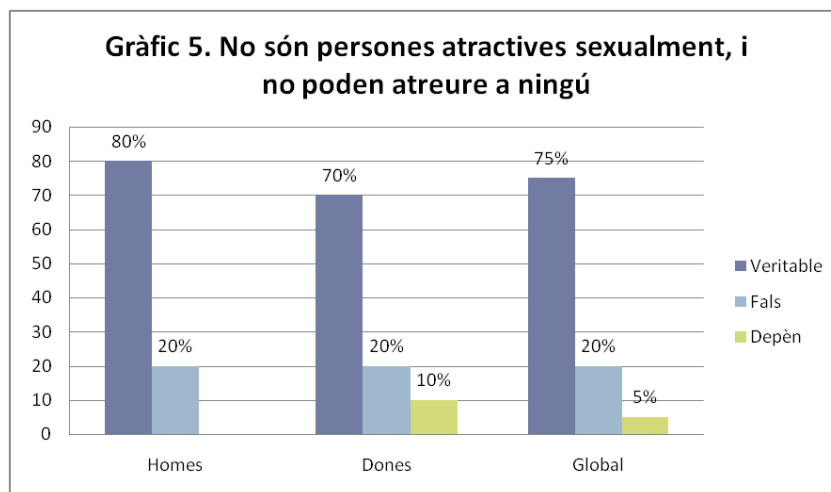
Els participants han respost de manera molt equiparable a aquesta afirmació. Un 80% dels enquestats han considerat que l'edat no suposa perdre les condicions fisiològiques i biològiques que permetin gaudir d'una sexualitat òptima. Per altra banda, cal destacar que només el gènere femení ha respost de manera afirmativa a aquesta oració.

González Labrador, I. (2002:221) explica que la conducta sexual moltes vegades no és impossible a causa d'aspectes fisiològics i emocionals, sinó que resta restringida per la cultura, i és aquesta la que condiciona i modula la seva manifestació.

Per altra banda, i com evidencia el 20% de les participants femenines, existeixen canvis fisiològics que poden modificar la tipologia de les conductes sexuals, dificultant en algunes ocasions el coit.

Herrera, P. (2003:160) recolza aquesta visió, i descriu que els canvis fisiològics, anatòmics i funcionals en els òrgans sexuals d'aquest col·lectiu no condicionen obligatòriament la finalització de l'activitat sexual, sinó que exigeixen una adaptació del comportament al seu nou funcionament, evitant frustracions i situacions d'ansietat.

Creença 5: Les persones de més de 65 anys no són atractives sexualment, i no poden atreure a ningú

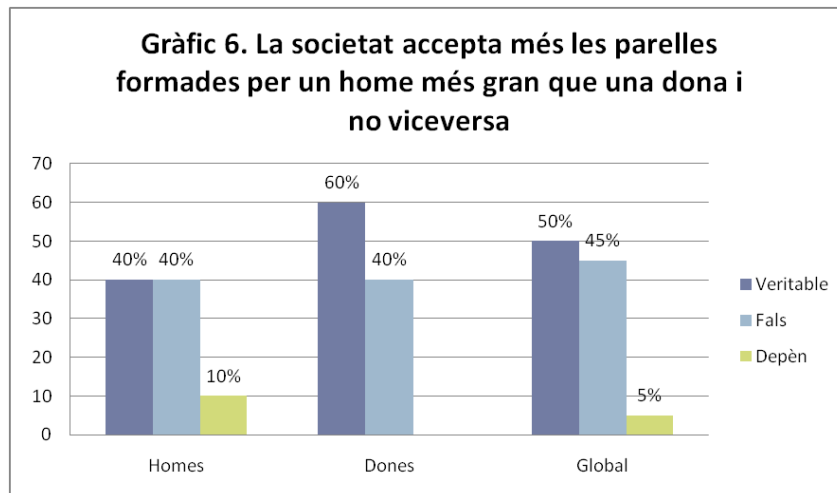

S'analitza que no existeixen diferències significatives en les respostes per gèneres. Així, en l'àmbit global, una gran majoria (75% dels participants) la donen per vàlida, considerant que les persones perden atractiu a mesura que passen els anys i recorren les diferents etapes de la vida, fins a arribar a perdre l'essència de la bellesa en la tercera edat. En contraposició, un 20% dels enquestats afirmen que aquesta oració és falsa, argumentant que la bellesa en cada etapa de la vida és diferent, i per tant, els individus compten amb trets personals i únics que són considerats encantadors.

Llanes Betancourt, C. (2013:223) confirma els nostres resultats afegint que els mateixos adults grans es perceben a ells mateixos de manera negativa, desvaloritzant el seu atractiu físic.

Per altra banda, Herrera, P. (2003:151) posa en èmfasi el valor del fet que la persona mantingui una percepció positiva del seu cos per tal de garantir unes relacions sexuals satisfactòries. Tot i que aquest autoconcepte positiu es veu afectat quan la societat en general considera, sobretot en el cas de les dones grans, que aquestes perden més aviat el seu atractiu sexual, a causa de la pèrdua de la capacitat de procreació en relació amb l'home.

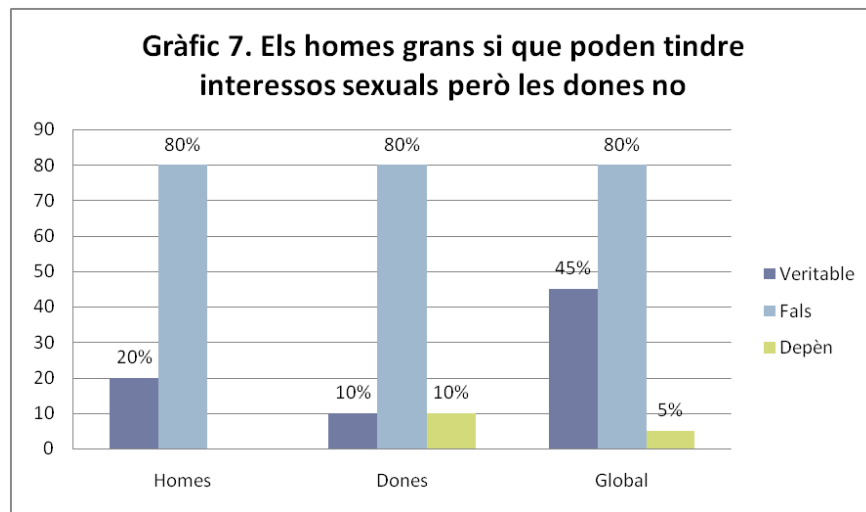
Creença 6: La societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa

Tant homes com dones han respost majoritàriament de manera afirmativa. Per tant, es considera que la societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa (50%). Per altra banda, un 45% dels enquestats han respost que no existeix aquesta acceptació. Cal assenyalar que les dones han fet referència al fet dels homes solen buscar dones més joves per tal que aquestes desenvolupin el rol de cuidadora.

Meléndez, J., Aleixandre, M., & Saez, N. (1993:6) confirmen la informació descrita anteriorment i afegeixen que existeix la idea que l'home adopta un rol de jubilat quan arriba als 65 anys, mentre que la dona segueix assumint un paper creixent en l'àmbit marital.

Creença 7: Els homes grans sí que poden tindre interessos sexuals però les dones no

Podem observar com ambdós sexes han respost majoritàriament (80%) que és fals que únicament els homes puguin tindre interessos sexuals, solament un 20% d'homes i un 10% de les dones fa referència al fet que únicament els homes poden tindre aquest interès. Ells narren que tothom ha de ser lliure per concebre la sexualitat com vol.

López, F. (2012) destaca que existeixen molts mites en vers la gent gran. L'autor explica que s'han de crear condicions per a fomentar la llibertat, i que la gent gran no estigui obligada a renunciar a la sexualitat ni tampoc a tindre-la.

6. CONCLUSIONS

La sexualitat en la tercera edat s'identifica, es descriu i es viu des de perspectives molt diverses, en funció de la trajectòria de vida de la persona, de la seva educació sexual i del valor que atorga a aquestes pràctiques.

En aquesta investigació es van determinar un seguit d'objectius que han pogut ser complits, i unes hipòtesis inicials que han estat contrastades amb dades fiables extretes a partir de les tècniques i mètodes indicats.

Després d'efectuar l'estudi, s'ofereixen conclusions distribuïdes en quatre apartats. En primer lloc es troba la visió del col·lectiu i la visió dels professionals que treballen en residències de tercera edat, a continuació apareix una secció dedicada a estereotips i mites reflectits en el marc teòric i per últim, es fa un balanç sobre l'experiència viscuda.

La visió del col·lectiu

En general la **sexualitat** es viu des d'una varietat de perspectives, contemplant el conjunt de manifestacions tals com carícies, petons, sensualitat, erotisme i amor. Els homes la relacionen amb l'amor i els sentiments de proximitat, i gran part de les dones consideren que els actes, sensacions i sentiments només es poden generar durant el matrimoni i sempre lligats a una relació d'amor, perdent la necessitat a l'iniciar la viduïtat.

Referent a les **funcions de la sexualitat**, els homes indiquen la passió i l'afecte, mentre que les dones fan referència a una perspectiva de proximitat, on la companyonia pren un pes més elevat. En general, la sexualitat implica plaer, afecte i comunicació. En casos excepcionals s'ha mencionat que la sexualitat no té cap funció, relacionant la pèrdua de la sexualitat amb l'entrada a la tercera edat. Per tant, la sexualitat ha perdut la funció primordial biològica de la qual es partia anys enrere, i la procreació suposa una de les moltes funcions d'aquestes conductes i expressions.

Durant la tercera edat si es mantenen relacions sexuals i que **aquestes estan basades** en la majoria dels casos contemplant la perspectiva afectiva, tals com petons i carícies, fent èmfasi en el fet que el plaer no té per què estar relacionat amb la

penetració, i que existeixen pluralitat de conductes que poden afavorir l'establiment d'una relació eròtica. Cal destacar que els homes descriuen la sexualitat fent referència al coït, la masturbació i els tocaments com a via de satisfacció d'impulsos sexuals. En algunes ocasions també s'ha fet balanç sobre el canvi de les relacions sexuals durant les diferents etapes de la vida, i l'adaptació d'aquestes conductes per tal d'obtenir sentiments de satisfacció i plenitud.

En el paràgraf anterior s'ha destacat l'existència de relacions sexuals durant la tercera edat, però en determinats casos, aquestes **no es mantenen** per diversos factors. Entre els condicionants s'hi troben el fenomen de la viduïtat i la reticència, sobretot en el gènere femení, de cerca d'una nova parella després de superar el dol. Un altre inconvenient són les situacions de malaltia o discapacitat. Per últim, també s'ha fet referència en diverses ocasions a la pèrdua del desig, als conflictes familiars que produeixen deteriorament en la parella i la diferència entre la predisposició dels membres.

L'orientació sexual majoritària en la tercera edat és la de parelles formades per un home i una dona, tot i això, existeixen i coneixen parelles homosexuals en la tercera edat. Mitjançant la interacció amb el col·lectiu diana s'han detectat actituds negatives en vers les relacions homosexuals, per tant veiem que la sexualitat humana segueix sent objecte de prejudicis, prohibicions, repressions i tabús. Tot i que les dones han mostrat una actitud més comprensiva, i tots dos gèneres coincideixen en el fet que l'educació actual ajuda a què la societat modifiqui aquesta visió tan rígida sobre la sexualitat.

Es considera que la **sexualitat depèn de la persona**, i no del gènere d'aquesta, destacant que els elements que determinen les conductes sexuals dels individus són tals com l'educació sexual i cultural, el consum de drogues i la personalitat. Per altra banda, i en menor mesura, s'han percebut diferències en termes de sexualitat segons gèneres, estereotipant la imatge de l'home amb una alta motivació sexual i de la dona com a individu que rebutja el sexe ocasional.

Pel que fa a les **pressions a mantenir relacions sexuals** en les parelles durant la tercera edat, es manifesta que no existeixen o almenys, no en tenen un coneixement cert de la seva latència. Alhora s'ha fet referència al fet que l'acte sexual suposa un

acord mutu, on les dues parts es mostren receptives, però en algunes ocasions, un dels dos membres mostra més predisposició, sobretot en el sexe masculí.

Tot i arrossegar creences culturals anteriors en la tercera edat també es pot percebre un canvi en la concepció de les relacions de parella i les **mostres d'afecte**, ja que han manifestat que no tenen problema en mostrar-se afectuosos davant d'altres individus i per tant aquestes conductes poden ser equiparables a les que porten a terme altres grups d'edat. Cal accentuar les declaracions que exposen que algunes ocasions han presenciats crítiques a mostres d'afecte en espais comuns.

En matèria **d'atractiu sexual**, han coincidit considerant que les persones que es troben en l'etapa de l'adulthood són les portadores de major encant i bellesa. Els homes han destacat en major mesura que escollirien una parella de la seva edat, mentre que les dones mostren preferència per homes en l'etapa de l'adulthood. En general els condicionaments socials i els estereotips generen reticència a satisfer els desitjos personals, com per exemple, escollir una parella més jove.

La visió dels professionals que treballen en residències de gent gran

Gran part dels professionals entrevistats manifesten que sí que es detecten conductes sexuals entre els usuaris, tot i que intervien diverses variables a l'hora del manteniment d'aquestes relacions sexuals o conductes eròtiques. Tot i que la detecció d'aquestes conductes es porta a terme en totes les residències explorades, si és cert que trobem diferències a l'hora de descriure-les. Aquestes relacions es descriuen com a carícies i masturbacions en totes les residències menys en la catòlica, on s'assenyalen apropaments de caràcter amistós.

En algunes residències s'han establert mecanismes que permeten gaudir de la sexualitat en els espais privats, d'una manera més íntima, evitant interrupcions, com la utilització de cartells indicadors, però en altres casos no es contempla aquest tipus d'eines, considerant que la sexualitat en la tercera edat és escassa, i per tant no existeix necessitat.

En general ens han informat que no tracten amb els usuaris el tema de la sexualitat, exposen que únicament són fets puntuals, i que es tracta si la persona ho necessita.

Dues residències tracten el tema de la sexualitat. Per una banda la residència privada utilitza el treball en grup, a través de tallers impartits per les terapeutes ocupacionals. Per altra banda, la residència municipal i la residència concertada amb visió innovadora tracten el tema de manera individual i amb els familiars, però només quan aquesta suposa una font de conflicte.

La majoria de professionals han afirmat que no tenen cap **protocol d'actuació**, i si el tenen, mai l'han utilitzat. Tots fan referència al fet d'actuar en funció de cada persona i cada situació, centrant-se en l'enfocament de l'atenció centrada en la persona, així com en la utilització de les reunions d'equip per tal de resoldre qualsevol problema.

Gran part dels professionals que han participat en la investigació verbalitzen que sovint, quan es tracta de noves relacions constituïdes a la residència, la barrera més gran és la família de l'usuari, tot i que a partir del treball conjunt s'aconsegueixen avenços, vetllant sempre pels interessos dels usuaris.

Mites i estereotips

En el treball de camp detectem grans diferències per part dels gèneres, ja que la majoria dels participants masculins consideren que amb el pas del temps no es deixen de tenir interessos sexuals, però apareixen disparitat d'opinions entre les participants femenines. Aquestes dades posen èmfasi en la predisposició més gran del gènere masculí al manteniment de les relacions sexuals en la tercera edat.

També s'observa que la població major de 65 anys considera en la majoria dels casos, que l'afecte en públic no té connotacions negatives i que l'interès sexual no suposa un acte d'immaduresa, sinó més aviat, es tracta d'una conducta normalitzada i natural.

En general es considera que l'edat no suposa perdre les condicions fisiològiques i biològiques que permetin gaudir d'una sexualitat òptima, tot i que el gènere femení ha respost en major mesura de manera afirmativa a aquesta oració, argumentant que existeixen canvis fisiològics que poden modificar la tipologia de les conductes sexuals, dificultant en algunes ocasions el coit.

Referent a l'atractiu sexual, es considera que les persones perden atractiu a mesura que passen els anys i recorren les diferents etapes de la vida, fins a arribar a perdre l'essència de la bellesa en la tercera edat.

Pel que fa a l'acceptació de parelles constituïdes per individus de diferents edats en la tercera edat, creuen que la societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa, assenyalant que les dones han fet referència al fet dels homes solen buscar dones més joves per tal que desenvolupin el rol de cuidadora.

Balanç sobre l'experiència viscuda

Després de realitzar l'estudi hem pogut percebre que les principals barreres per tractar la temàtica provenen de professionals o persones responsables de les llars de jubilats, ja que la majoria de gent gran no té problemes per expressar els seus sentiments i emocions relacionades amb conductes sexuals. Tot i ser capaços d'expressar-les, sovint consideren que si comparteixen les seves preocupacions o vivències amb persones de la mateixa edat es poden sentir jutjats, fruit de l'educació sociocultural i religiosa que han rebut al llarg de la vida.

El contacte amb el col·lectiu a l'hora de realitzar el treball de camp ha estat gratificant i ens ha estat útil tant per conèixer la sexualitat com també altres aspectes referents al col·lectiu necessaris per identificar aquestes conductes investigades.

Tot i que actualment es concep la sexualitat com un aspecte més inherent a la persona, encara existeixen condicionants en professionals a l'hora d'abordar la temàtica, i només es tracta quan sorgeix algun problema.

Així doncs, és necessari treballar la sexualitat de manera profunda, fent ús de la reflexió tant amb persones institucionalitzades i també amb aquells que resideixen en el propi domicili, per portar a terme un acompanyament en l'adaptació de les conductes sexuals al llarg de la vida, evitant les frustracions i l'eliminació d'aquest aspecte essencial de l'ésser humà. Proposem la creació de tallers d'educació sexual, tant en les residències com en les llars de jubilats, on el paper del treballador social és

indispensable, ja que és coneixedor de la realitat social, dels canvis socioculturals i compta amb estratègies que permeten la sensibilització i la promoció del canvi.

S'ha detectat que el col·lectiu té una percepció dels professionals del Treball Social com a agents que gestionen recursos i no com a professionals que poden abordar aspectes de la seva vida que els poden angoixar.

Treballar en grup ens ha permès portar a terme una investigació de més grans dimensions en comparació a fer-la de manera individual, podent explorar més eixos i tenint així una visió més clara sobre la manera en què es viu la sexualitat a la tercera edat.

Per últim, i com hem mencionat anteriorment, després d'efectuar el treball de camp, s'ha detectat la necessitat de crear un projecte d'educació sexual amb gent gran, que cobreixi les mancances a les quals s'han fet referència. La importància de la creació d'un projecte rau en la possibilitat de traslladar les dades recollides a un vessant pràctic, perquè la població diana pugui beneficiar-se. A més, de la creació d'un projecte sobre educació sexual, també es proposa la constitució de plataformes informàtiques que permetin posar en contacte diferents membres d'una residència de gent gran, promovent l'arrelament i la creació de vincles, aprofitant les avantatges de les TIC.

7. Bibliografia

Publicacions impreses

- Aymar, A., Dominici, C. D., Torre, M., & Videla, N. (2000). *Desmitificando la vejez... hacia una libertad situada. Vivencias del adulto mayor en la complejidad de la vida cotidiana*. Eduvim.
- Ashmore, R. D., i Jussim, L. (Eds.). (1997). *Self and identity: Fundamental issues*. Oxford University Press.
- Álvarez, J.L. i Jurgenson, G. (2003). *Cómo hacer investigación cualitativa: fundamentos y metodología*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Carver, P., Egan, S. y Perry, D. (2004). *Children who question their heterosexuality. Developmental Psychology*, 40 (1) 43-53.
- Clemente, C. C., Blázquez, M. G., & Roldán, C. S. (1998). *Sexualidad y tercera edad. Enfermería universitaria de Albacete*, 6-13.
- Fernández-Aller, C. (2009). *Marco teórico para la aplicación del enfoque basado en derechos humanos en la cooperación para el desarrollo*. Los Libros de la Catarata.
- Foucault, M (2005) *Historia de la sexualidad. La voluntad del saber*. Madrid: Siglo XXI. ISBN:9788432312038.
- Hansson, R i Carpenter, B (1994) *Relationship in old age*. New York: The Guilford Press.
- Jayme, M. (2016) *Perspectives teòriques en psicologia de la personalitat. Psicologia de les diferències individuals*. Barcelona: FUOC.
- López, F. y Olazábal J.C. (2005) *Sexualidad en la vejez*. Madrid: Ediciones pirámide.
- Ludlow, L. H. y Mahalik, J. R. (2002). *Congruence between a theoretical continuum of masculinity and the Rasch model: Examining the conformity to masculine norms inventory*. *Journal of Applied Measurement*, 2 , 205-221.

- **Martínez, M. R. B., Zuazua, G. B., & Hita, H. M. (2016).** Capítulo VII. *La asexualidad como orientación sexual. Salud sexual y reproductiva*, 50, 89.
- **Sancho, J. (2014).** *Com escriure i presentar el millor treball acadèmic; Guia pràctica per estudiants i professors*. Vic: Eumo Editorial.
- **Taylor, S.J. y Bogdan, R. (1994).** *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Puigcerdà: Paidós Ibérica.
- **Vargas, Trujillo, E. (2007).** *Sexualidad... mucho más que sexo. Una guía para mantener una sexualidad saludable*. Bogotá: Uniandes-Ceso-Departamento de Psicología, Universidad de Los Andes.
- **Vignoles, V. L., Regalia, C., Manzi, C., Golledge, J., & Scabini, E. (2006).** *Beyond self-esteem: influence of multiple motives on identity construction*. Journal of personality and social psychology, 90(2), 308.
- **Wisocki, P. i Averill, J. R. (1988).** *El desafío del duelo*. A L. L. Carstensen i B. A. Edelstein (Ed.), *Gerontología Clínica. Intervención psicológica y social*. Barcelona: Martínez Roca. (pp. 431-448).

Recursos online

- **Abellán García, A., & Pujol Rodríguez, R. (2013).** *Un perfil de las personas mayores en España, 2013. Indicadores estadísticos básicos*. Disponible a : <http://digital.csic.es/handle/10261/101816>
- **Bauer, M., Nay, R., y McAuliffe, L. (2009).** *Catering to love, sex and intimacy in residential aged care: What information is provided to consumers? Sexuality and Disability*, 27(1), 3-9. Disponible a: **Bauer, M., Nay, R., & McAuliffe, L. (2009).** *Catering to love, sex and intimacy in residential aged care: What information is provided to consumers?. Sexuality and Disability*, 27(1), 3-9.
- **Córdoba, A. M. C., Aparicio, M. J. G., & Rueda, M. L. C. (2012).** *Amor, sexualidad e inicio de nuevas relaciones en la vejez: percepción de tres grupos etarios. Psychologia: avances de la disciplina*, 6(2), 73-81. Disponible a: <http://revistas.usb.edu.co/index.php/Psychologia/article/view/1185/977>

- De la Fuente, M. L. (2005). *Ley 13/2005, de 1 de julio, por la que se modifica el código civil en materia de derecho a contraer matrimonio*. FORO. *Revista de Ciencias Jurídicas y Sociales, Nueva Época*, (2), 411-438. Disponible a: <http://revistas.ucm.es/index.php/FORO/article/viewFile/FORO0505210411A/13750>

- De la Rubia, J. M., & Rubí, M. E. O. (2008). *Diferencias de género en significados, actitudes y conductas asociados a la sexualidad en estudiantes universitarios*. *Estudios sobre las culturas contemporáneas*, (28), 105.

- Esguerra Velandia, I. (2007). *Sexualidad después de los 60 años*. *Avances en enfermería*, 25(2), 124-140. Disponible a: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_abstract&pid=S0121-45002007000200012

- Fabà J, i Villar F (2016), Expressió sexual en residències: barreres i estratègies per superar-les. *Revista de Treball social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. 2016. n 208, pàgines 119-130. ISSN 0212-7210. Disponible a: <http://dp.hpublication.com/publication/b9a12c44/>

- Fernández Ballesteros, R. (2004). *Psicología de la vejez*. Humanitas, 27-38. Disponible a: http://www.iatros.es/wpcontent/uploads/humanitas/materiales/Monografia_Humanitas_1.pdf#page=30

- Fernández, C. L. (2006). La sexualidad en la vejez. *Índice: revista de estadística y sociedad*, (15), 14-16. Disponible a: <http://www.revistaindice.com/numero15/p14.pdf>

- Fernández, J.J, Parapar, C, y Ruíz, M (2010) El envejecimiento de la población. *Envejecimiento: línea estratégica de la FGCSIC*. 2. Disponible a: http://www.fgcsic.es/lychnos/es_es/articulos/envejecimiento_poblacion

- Fernández, J (14 de Marzo de 2014). *Sexo, elixir de juventud*. La Vanguardia. Disponible a: <http://www.lavanguardia.com/estilos-de-vida/20140314/54403362869/sexo-elixir-de-juventud.html>

- Gil Flores, J. (1993). La metodología de investigación mediante grupos de discusión. *Enseñanza*. N°10-11, p. 199-214. Disponible a: https://idus.us.es/xmlui/bitstream/handle/11441/16848/file_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- **Gimeno, B.** (2011). *Vejez y orientación sexual*. Disponible a: <http://www.fundacion26d.org/wp-content/uploads/2014/06/informe-mayores-lgtb.pdf>

- **González Labrador, I.** (2002). Sexualidad en la tercera edad. *Revista Cubana de Medicina General Integral*, 18(3), 220-222. Disponible a: http://scielo.sld.cu/scielo.php?pid=S086421252002000300010&script=sci_arttext&tlng=pt

- **Gómez Bueno, C., & Bretin, H.** (2011). *Sexualidad y envejecimiento*. Andalucía. *Consejería de Salud III*. Título WT 104. Disponible a: <http://digibug.ugr.es/handle/10481/19720>

- **Hernández, M. F., Cano, M. N. G., González, F. M., Calvo, I. M., Torres, E. C., & Ferrer, M. E. F.** (2006). *Sexualidad en las mujeres mayores*. *Atención primaria*, 37(9), 504-509. Disponible a: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0212656706704188>

- **Herrera, P.** (2003). Sexualidad en la vejez: ¿ mito o realidad?. *Revista chilena de obstetricia y ginecología*, 68(2), 150-162. Disponible a: https://scholar.google.es/scholar?hl=es&q=SEXUALIDAD+EN+LA+VEJEZ%3A+%C2%BFMITO+O+REALIDAD%3F*++Dra.+Adela+Herrera+P.&btnG=&lr=#

- **Hueso González, A., i Sempere, C., & Josep, M.** (2012). *Metodología y técnicas cuantitativas de investigación*. Disponible a: <http://repositorio.minedu.gob.pe/bitstream/handle/123456789/4600/Metodolog%C3%ADa%20y%20t%C3%A9cnicas%20cuantitativas%20de%20investigaci%C3%B3n.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- **Ibeas, M. V. H.** (2005). Sexualidad y afectividad en la vejez. In *Envejecimiento, salud y dependencia* (pp. 63-80). Universidad de La Rioja. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/1165471.pdf>

- **Instituto Nacional de Estadística** (2016). Estadística del Padrón Continuo, Comunidades, 65-69 años, TOTAL, Ambos sexos, 2016. *Cifras INE*. Disponible a: <http://www.ine.es/jaxi/Datos.htm?path=/t20/e245/p08/l0/&file=02002.px>

- Jarque, J (21 de Marzo de 2014). Cuando la potencia sexual del hombre mengua. *La Vanguardia*. Disponible a: <http://www.lavanguardia.com/estilos-de-vida/20140321/54403231839/cuando-la-potencia-sexual-del-hombre-mengua.html>
- Jugar Carreño, C., Gorostegui, A., & Elena, M. (2010). *Estudio sobre la sexualidad en los adultos mayores* (Doctoral dissertation, Universidad Academia de Humanismo Cristiano.). Disponible a: <http://bibliotecadigital.academia.cl/handle/123456789/2277>
- Lamas, M. (1986). *La antropología feminista y la categoría "genero"*, 173-198. Disponible a: <http://repositorio.gire.org.mx/bitstream/123456789/2438/1/15903009.pdf>
- Langarita, J.A (2016). Diversitat sexe-genèrica i treball social: mirades i reptes. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, n.208. (pp.9-19) ISSN 0212-7210. Disponible a: <http://dp.hpublication.com/publication/b9a12c44/>
- Llanes Betancourt, C. (2013). La sexualidad en el adulto mayor. *Revista Cubana de Enfermería*, 29(3), 223-232. Disponible a: http://scielo.sld.cu/scielo.php?pid=S0864031920130003000008&script=sci_arttext&tlng=pt
- López, F. (2012). *Sexualidad y afectos en la vejez*. Madrid: Pirámide, DL. Disponible a: <http://imserso.gob.es/InterPresent2/groups/revistas/documents/binario/s315reportaje.pdf>
- López, F (2016). Sexualidad de los hombres (masculina en la vida adulta). *Revista de Treball Social*. Col·legi de Treball Social de Catalunya, agosto 2016, n.208, páginas 49-66. ISSN 0212-7210.
- Lookinland, S., y Anson, K. (1995). Perpetuation of ageist attitudes among present and future health care personnel: Implications for elder care. *Journal of Advanced Nursing*, 21(1), 47-56. Disponible a: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.1365-2648.1995.21010047.x/full>

- **Meléndez, J., Aleixandre, M., & Saez, N. (1993).** Análisis de la evolución de la satisfacción marital durante el periodo de la edad adulta y tercera edad. In *2ND. Internacional Conference of Psychological Intervention and Human Development: Educational and community Intervention*. Disponible a: <http://www.uv.es/~melendez/envejecimiento/Cong%20Evo%20satisf%20marital.pdf>

- **Pascual, A. C. (2001).** El macrosistema desde la Psicología Social y Educativa. Una perspectiva cultural axiológica hacia la práctica universitaria. *Revista de Psicodidáctica*, 11(11-12), 97-116. <http://www.ehu.eus/ojs/index.php/psicodidactica/article/viewFile/319/316>

- **Pérez Martínez, V. T. (2008).** Sexualidad humana: una mirada desde el adulto mayor. *Revista Cubana de Medicina General Integral*, 24(1). Disponible a: <http://scielo.sld.cu/pdf/mgi/v24n1/mgi10108.pdf>

- **Pérez Salanova, M. (2016)** Personas mayores y sexualidad creativa. El derecho al placer a lo largo de la vida. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agosto 2016, n.208, páginas 67-78. ISSN 0212-7210. Disponible a: <http://dp.hpublication.com/publication/57af4d68/>

- **Regueira Naranjo, J. L., Cervera Estrada, L., Pérez Rivero, J. L., & del Toro Fernández, J. (2002).** Sexualidad en la tercera edad. *Revista Cubana de Medicina General Integral*, 18(5), 336-339. Disponible a: http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0864-21252002000500008

- **Riera, J. F. (2012).** La sexualitat en l'adult gran. *Anuari de l'envelliment: Illes Balears*, (2012), 265-286. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5076867>

- **Rodríguez C (2008).** *La sexualidad en el Anciano*. INEFOC. (P1-7) Disponible a: <http://www.acpgerontologia.com/documentacion/sexualidadrodriguezbenito.pdf>

- **Rodríguez, G. (2008).** Sexualidad, construcción social y conservadurismo. *Educación y Salud Sexual*. Disponible a: <http://www.espolea.org/uploads/8/7/2/7/8727772/construccionconservadurismo.doc>

- **Savin-Williams, R. C. (2003).** Lesbian, gay, and bisexual youths' relationships with their parents. *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences*, 2, 299-326. Disponible a: <https://goo.gl/1FPOeu>

- **Sandoval Calle, A. E.** (2016). *La licuefacción de la sexualidad: una aproximación a la pansexualidad en la modernidad líquida* (Doctoral dissertation, PUCE). Disponible a: <http://repositorio.puce.edu.ec/handle/22000/11357>
- **Söderhamn, O., Lindencrona, C., y Gustavsson, S. M.** (2001). *Attitudes toward older people among nursing students and registered nurses in Sweden*. *Nurse Education Today*, 21(3), 225-229. Disponible a: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026069170090546X>
- **Toledano González, L.** (2016) Dona i sexualitat. Conflictes i el seu negoci. L'autoconeixement. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, n. 208, pàgines 36-48. ISSN 0212-7210
- **Villar, F., Triadó, C., Celdrán, M., & Fabà, J.** (2011). Sexualidad y personas mayores institucionalizadas: La perspectiva del residente y la perspectiva del profesional. *Barcelona: Ministerio de Sanidad servicios sociales e igualdad. Imsero, Universidad de Barcelona*. Disponible a: <http://www.acpgerontologia.com/documentacion/villaretalsexualidadresidencias.pdf>
- **Wong Corrales, L. A., Alvarez Rodríguez, Y., Domínguez Miranda, M. D. L. C., & González Inclán, A.** (2010). La sexualidad en la tercera edad: Factores fisiológicos y sociales. *Revista médica electrónica*, 32(3), 0-0. Disponible a: http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1684-18242010000300011

Annex

Guió entrevista sobre sexualitat

- Què és la sexualitat per a vostè?
- Considera que durant la tercera edat es mantenen relacions sexuals? en què estan basades (petons, penetració, carícies..) i quins sentiments generen.
- Si no es mantenen relacions sexuals, quin creu que és el principal motiu?
- Quines funcions creu que té la sexualitat? (de reproducció, d'afecte..).
- Quina és l'orientació sexual majoritària o més visible durant la tercera edat? Coneix alguna parella entre persones del mateix sexe?
- Creu que existeix diferències en tema de sexualitat en la tercera edat en funció de si la persona és home o dona? Quin sexe té més lívid sexual i per què?
- Considera que durant la tercera edat existeix alguna pressió per part del gènere contrari per mantenir relacions sexuals?
- Durant la tercera edat, s'eviten conductes d'afecte en públic per por al que diran?

Model entrevista a participant major de 65 anys

Descripció de l'entorn de l'entrevista

L'entrevista s'efectua després de sol·licitar l'accés a la coordinadora i el president de les llars de jubilats de Lleida. Aquesta, va ser realitzada el dia 13 de febrer de 2017, a la Llar Municipal de Jubilats de la Mariola. Pel que fa a l'entorn físic, es va portar a terme la recollida de dades en el despatx del president, ja que ell només va voler que féssim les entrevistes al seu equip.

Participants de l'entrevista:

Per una banda, trobem el fonema "D" que representarà la dona entrevistada, de 72 anys a la llar municipal de la Mariola. Per altra banda, amb el fonema "E" quedaran registrades les intervencions de les dues entrevistadores, Idoia Balboa i Sara Gimena, estudiants de 4rt de Treball Social, i màximes responsables d'aquesta recerca.

E: Quina és la seva edat?

D: Abans-d'ahir vaig fer 72 anys

E: Què és la sexualitat per a vostè? Com l'entén? Quan jo li parlo de sexualitat que li ve a la ment?

D: Un sentiment que igual és desperta enfront una persona de l'altre sexe.

E: Considera que durant la tercera edat es mantenen relacions sexuals?

D: Jo resulta que em vaig casar amb un home molt més gran que jo, s'ha mort, i a veure... Crec que jo sóc una romàntica, i em fa l'efecte que el sexe és després d'haver-hi parlat, que amb aquella persona parlem el mateix idioma i que inclús aquell idioma és dels ulls, del tacte... Així que per mi no és necessari allò que s'entén com a sexual, i que en la societat és tan valorat, com per exemple si una persona és impotent. A mi em donaria igual, ja que el més important per mi és que sigui una persona afectuosa, que en el moment que tu dius alguna cosa, ell també o diu, doncs això és el que desperta totes aquelles emocions que repercuteixen a totes les parts del cos.

Encara o podria dir més maco si ho pogués interpretar i tingués temps per pensar i escriure...

E: Si no es mantenen relacions sexuals, quin creu que és el principal motiu?

D: Hi ha parelles que no estan a la mateixa onda, un exemple seria el que jo li deia al meu home... "Si vens i de seguida... per feina... potser tu has estat tot el dia fora treballant, i tu ja ho has estat pensant allò, però jo no, així que a veure, jo no puc agafar i estar a la mateixa onda que tu" Hi ha d'haver una comprensió, ja que si no seria l'instint animal, no es faria per amor, es faria perquè el cos diu que és avui. Els humans no som així... Crec que quan no estem en la mateixa onda com ho he explicat ens hem d'arreglar, no s'ha de discutir.

E: Creu que el fet de no tindre parella pot ser un impediment?

D: En el meu cas... si perds la persona amb la qual tens aquesta complicitat, jo no em veig com les fotos que m'heu ensenyat. El meu marit sí que era més gran, però no

tenia panxa. Però jo ara si veig un senyor amb una panxa grossa... jo no em podria despullar davant d'ell. No, m'atreu gens.

E: Quines funcions creu que té la sexualitat? Ja ho has comentat que creus que no és únicament de reproducció no?

D: No... jo crec que no hem nascut per ser esclaus... La sexualitat ha de ser més que per donar-te plaer, per donar-te felicitat. Perquè el plaer pot ser dura una estona... però et pot donar felicitat, ja que aquella persona pot ser el teu còmplice, el teu amic, pot ser moltes coses...

Hi ha persones que el seu cos els i demana guerra, doncs em sembla molt bé, però jo parlo en el meu cas.

E: I aquesta visió ha anat canviant al llarg dels anys o sempre ha tingut la mateixa?

D: Jo vaig estudiar en un col·legi de monges, a mi em feia l'efecte que entregar-me a un home... penso que l'únic que tinc meu és el meu cos, i a mi em van inculcar que la virginitat era el més valuós, i a mi no em donava la gana que qualsevol bavós que passes pel carrer li hagués d'entregar l'únic que jo tinc. Tenia el tiet que sempre em deia... vigila perquè els homes molt prometre però després passen unes coses... que quan ja ha passat no volen saber res. Jo tenia clar, que l'home que es casses amb mi compraria la mercaderia sense provar-la. I així va ser...

A la meva filla també li vaig inculcar així, però després quan va tindre xicot em vaig sentir culpable... i un dia li vaig dir mira, això han sigut les meves creences, i si tornés a nàixer, ho tornaria a fer, però tu estàs amb una altra època... Vaig començar a sentir que va haver-hi algú que es va cassar com em vaig cassar jo, i quan van anar de viatge de nuvis va trobar que aquell home tenia un membre tan terrible... i es va esgarriar tant... que vaig pensar... deu ens guardo si li passa això a la meva filla, així que vaig pensar que almenys o vegi, ja que a mi no se m'havia acudit que això em podia passar a mi... Així que li vaig dir a la meva filla que per mi quedava exculpada, és la seva vida, i jo únicament li vaig dir el que jo havia fet i ara ja té una edat, li vaig ficar un exemple... Li vaig dir que hi ha un plat que li agrada molt...i s'ha d'anar darrere d'una porta per tal que no la vegin? Doncs jo li deia que millor esperar-se i menjar-se

aquest plat bé, amb una taula, ven assegurada, que li faci un bon profit, vigila que pugui ser per a tu.

E: Creu que existeix diferències en tema de sexualitat en la tercera edat en funció de si la persona és home o dona?

D: Jo no sóc d'aquest barri i quan vaig vindre aquí jo em pensava que eren parelles, i em van dir que no, que hi havia que estaven ajuntats... Jo això no ho sé... em pensava que la gent gran no ho feia però veig que són molt moderns. Potser penso que creuen que no els i queda temps i van de pressa, no ho sé...

Jo penso que els homes sí que són diferents, alguns... hi ha persones diferents, tant homes com dones, ja que ara em ve a la memòria una dona...

El que passa és que s'han de ficar les cartes sobre la taula, si no els i agrada... cadascun pel seu costat.

Jo un dia passant pel carrer em van fer una proposició, hi havia un senyor assegut al banc de l'autobús, i em va dir hola, i jo li vaig dir hola, i en aquell moment em va dir Maria!, i jo em giro i li contesto.. Perdoni però s'equivoca, una altra persona li hauria dit que se n'anés a tomar vent, però jo li vaig contestar que em perdonés però que no el coneixia. Ell em va dir si no ens coneixíem i li vaig dir que no... i de sobte em va dir que estava molt sol, que se li havia mort la dona, així que vaig pensar que pobre home, així que em vaig asseure al seu costat i vam començar a enraonar...

Em va explicar que venia d'un altre barri, ja que moltes dones si són del mateix barri que ell, i els veien junts, la gent ja parlava... així que per aquest motiu és va a un altre barri.

I jo li vaig preguntar que volia dir això... i em va contestar que ell ho hauria de fer gairebé cada dia i per això buscava... i jo ja li vaig contestar que amb mi s'hi havia equivoca... em va dir que i si ho intentava amb flors... i li vaig dir que res d'això, que estava veient que no parlaven el mateix idioma. Li vaig dir que no, que ho sentia, que únicament m'havia quedat parlant amb ell perquè em va fer pena, crec que hem fa pena el simple fet que aquesta gent tingui aquestes ganes... Ell em va dir que també anava pagant però que volia trobar a algú.

E: I penses que el fet de voler tindre relacions sexuals és més comú en els homes o en les dones?

D: Hi ha de tot per igual, dependrà.. No ho sé... dels gens, o que...

E: Considera que durant la tercera edat existeix alguna pressió per part del gènere contrari per mantenir relacions sexuals?

D: Clar, jo crec que per exemple la dona és igual l'edat que tingui, potser crec que si una dona ha sigut una dona activa però potser li ha fet por perquè les pastilles engreixen, no em vull quedar embarassada i ara ja està a la menopausa, potser ara és el moment de ser activa, i si es compara amb un home... molt a la nostra edat ja no poden fer res... si han begut, han fumats... també afecta.

Per exemple a la nostra edat hi ha hagut homes que si els ha passat allò, ja pensen que no valen, i tanquen portes, jo crec que no ha de ser així, és el que he explicat abans, a mi em donaria igual que no poguessin. Si tingués el meu home i li passes això, doncs s'arreglaria d'una altra manera, ja que hi ha el sexe tântric que no s'arriba a ejacular, és un acte que pot durar una hora... una hora i pico sense cap pèrdua, i que llavors per procrear sí que fa falta ejacular, però per altres coses no. La gent creuen que si no s'ejacula els i va malament, i pel que jo tinc entès amb els cursets que vaig és al revés.

E: Durant la tercera edat, s'eviten conductes d'afecte en públic per por al que diran?

D: Recorda que té contestat al grupet... que si fos a Barcelona... I l'altra història que té explicat... que l'home diu que se'n va del seu barri...

Guió qüestionari

- Les persones a partir dels 65 anys deixen de tindre interessos sexuals.
- La gent gran que expressa els seus sentiments en públic està catalogada com indecent.
- Quan hi ha un interès per part dels adults grans estem parlant de persones immadures.
- Els que s'interessen per la sexualitat són perversos o estan malalts.
- La gent gran no tenen les condicions biològiques ni fisiològiques que permetin tindre conductes sexuals.
- No són persones atractives sexualment, i no poden atreure a ningú.
- La societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa.
- Els homes grans si que poden tindre interessos sexuals però les dones no.

Plantilla buidatge qüestionari

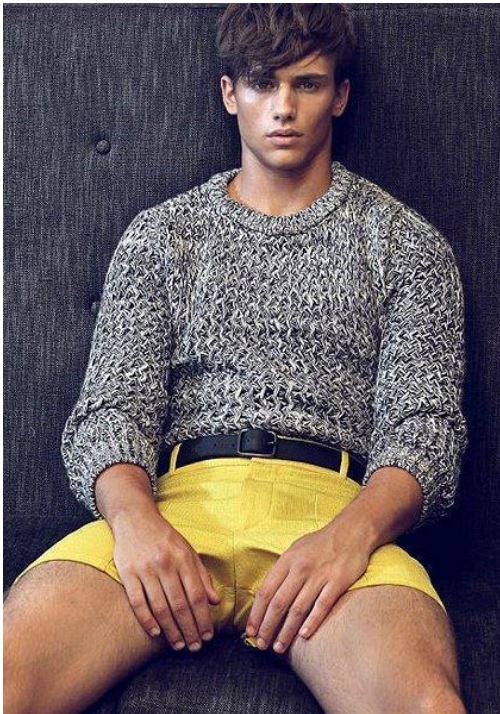
AFIRMACIONS	DONES										HOMES									
Les persones a partir dels 65 anys deixen de tindre interessos sexuals.																				
La gent gran que expressa els seus sentiments en públic està catalogada com indecent.																				
Els que s'interessen per la sexualitat són perversos o estan malalts.																				
La gent gran no tenen les condicions biològiques ni fisiològiques que permetin tindre conductes sexuals.																				
No són persones atractives sexualment, i no poden atreure a ningú.																				
La societat accepta més les parelles formades per un home més gran que una dona i no viceversa.																				
Els homes grans si que poden tindre interessos sexuals però les dones no.																				

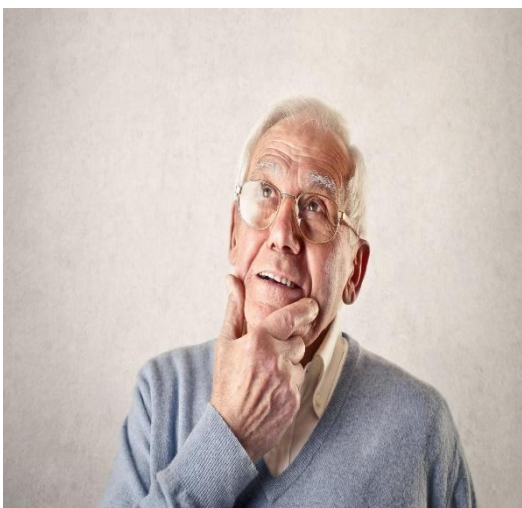
Grup de discussió

Grup d'imatges 1:

- Quina de les tres imatges és més atractiva sexualment.
- Amb quina de les tres imatges tindrien una relació en públic.

Grup d'imatges 2:

- Quina imatge de les tres és més correcta i quin és el motiu
- Que transmet cada petó: tendresa, afecte, passió

Grup d'imatges 3:

- Quina relació de les tres és més habitual
- Quina relació és més correcta, i perquè.
- Si l'edat de les persones influeix en l'acceptació de les seves relacions.
(homosexualitat joves-adults- gent gran)

Model de grup de discussió**Descripció de l'entorn del grup**

El grup s'efectua després de sol·licitar l'accés a la coordinadora i el president de les llars de jubilats de Lleida. Aquesta, va ser realitzada el dia 16 de febrer de 2017, a la Llar Municipal de Jubilats de Bordeta. Pel que fa a l'entorn físic, es va portar a terme la recollida de dades en una petita taula localitzada a la cafeteria, però amb la distància suficient per preservar la intimitat i afavorir la bona comunicació entre les entrevistadores i els membres del grup.

Participants de l'entrevista:

Per una banda, trobem el fonema "Hx" que representaran els homes que estaven en el grup, i "Dx" representaran les dones. Per altra banda, amb el fonema "E" quedaran registrades les intervencions de les dues entrevistadores, Idoia Balboa i Sara Gimena, estudiants de 4rt de Treball Social, i màximes responsables d'aquesta recerca.

E: ¿Cuál de las tres imágenes (imágenes de mujeres) os parece más atractiva?

D1: ¡Yo ya lo sé!

H1: A mí por la edad la mayor...

E: Sobre todo por atractivo, da igual la edad.

D1: Hombre, más atractiva es la segunda, la que es morena.

H2: La morena, la morena

H3: Si, si, la segunda

D1: Hombre, y eso que yo soy mujer

E: ¿Con cuál de estas tres mujeres tendríais una relación en público? Ir de la mano o daros un beso.

H2: Poca cosa más que ir de la mano...

H1: Esto es un poco raro eh, yo no respondo... Aunque iría con la mayor... ¡pero que tampoco voy a ir! Pero si tengo que elegir la mayor, porque que hago yo con una joven... ¿el indio? El indio ya lo hago cada día.

H2: Además la mayor está muy bien, aunque sea mayor.

H1: Pocas cosas me podríais enseñar vosotras.

E: ¿Cuál de estos tres hombres le parece más atractivo?

D1: (Cuando ve la tercera foto) Hombre claro, éste es el que me tocaría. Pero me parece más atractivo el primero.

E: Con cuál de estas tres pasearías por la calle:

D1: Con el chico joven y con el que viene después.

H1: El joven te puede agarrar mejor, tiene toda la razón del mundo.

(Volvemos a mostrar tres imágenes de parejas de distintas edades besándose)

D1: (Cuando observa la imagen de dos personas mayores dándose un beso) Aix.. Esta no me gusta ya...

E:Cuál de estas tres imágenes creen que es más correcta

D1: Hombre... si se quieren las tres, ¿no?

H2: Por mi ninguno.

H1: ¿Yo quieres que te diga una cosa? Mira... esto muy bonito (fotografía de pareja joven) pero tres días, porque a los tres días están cada uno por su lado, y los que han aguantado son esa pareja de mayores, eso es lo que tenéis que aprender.

H3: Claro, no ves que son críos.

H1: Eso está así, ¡muy bonito! Pero que, tres días, y esto no está bien, esto es lo que se tiene que cambiar.

E: ¿Tú crees que si no lo hicieran en público durarían más tiempo?

H1: Si, estos el primer día ya lo han cascado todo, se han acabado todo el bocado, y no hay más.

D1: Hombre... ¡igual tiene una barrita de kg!

H1: ¿Que no es la verdad que esto pasa en los jóvenes?

D1: Si, si...

H1: Vosotros es esto lo que tenéis que cambiar... no veniros ahora con esto.

H3: Cuando yo era joven en los campos elíseos, si los urbanos te encontraban así te ponían una multa. ¡Multa y al diario!

H1: En el cine y a oscuras, que no te viera nadie, porque había veces que se quejaba una pareja que teníamos al lado.

H2: Las parejas jóvenes se ponían detrás de todo.

H1: Yo le daba un poquito al acomodador y nos ponía arriba del todo.

D1: ¿Y qué cosas hacías?

H2: Esto no, y menos en público.

E: ¿Que os transmite cada imagen?

(Primera imagen: dos jóvenes besándose)

H1: A mí no me gusta, no me gusta porque no está bien hecho, hay que tener un respeto, y eso es ir a la desbandada.

H2: Yo la que veo mejor es la del medio, porque es una pareja de mayorcetes.

H1: Si, si, y la última, porque representa que estos dos señores se han querido toda la vida, pueden haber problemas y discusiones, pero después se soluciona.

D1: Ya... pero hoy día la juventud no aguanta.

H1: Esto es lo que me sabe mal a mí, que a los cuatro días parece que se van a comer y a la semana uno por cada lado, y mientras se vayan sin críos... va que te va... pero un niño... cómo va a salir ese niño.

H2: Normalmente no muy bien...

H1: Nunca bien, porque el uno por hacerle mal al uno y el otro por hacerle mal al otro... mira el otro día.. Que por hacerle mal a la madre va y mata a la hija, ¿eso está bien? ¿Eso es tener cabeza?, donde se mete el gobierno... Sé que por algo se tiene que empezar, pero cómo los veo hoy día... los veo mal, mal camino.

E: ¿Pero no todo el mundo es igual no creen? En todas las edades hay gente con cabeza y sin cabeza

H1: Si descabezados ya había cuando yo era joven, yo por ejemplo, mientras no tuve ninguna sujeción... ¡Viva la pepa!, pero cuando hay que plantar ahí el palo, pues se acaba, pero ahora esto no lo saben hacer.

(Mostramos las tres últimas imágenes: personas mayores de diversidad de sexos besándose)

(Cuando ven la fotografía de dos hombres y dos mujeres besándose)

H1: Ay no... qué plan de vida es este.

D1: Ay la madre de dios... Esto no...

E: ¿Cuál de las tres imágenes es la más habitual?

H1: La primera que has enseñado (Hombre y mujer besándose)

E: ¿Cuál creéis que es la más correcta?

H1: La primera, porque si mandara yo, a todos esos ya les daría... iban a limpiar más orillas de río...

H2: A sacar piedras del río que dicen.

E: ¿Pensáis que la edad puede cambiar la forma en que vemos este tipo de relaciones?

H1: Esto es una moda que han sacado.

D1: Yo esto no lo he aceptado, ni ahora ni nunca. Tengo la gran suerte que ningún hijo me ha salido así, pero sino, seguro que lo aceptaría.

H2: Dentro de lo que hay... yo creo que la gente joven lo acepta más bien. Yo no lo acepto de ninguna de las maneras.

H1: A ver, si la persona nace así estoy de acuerdo, pero como muchos... sólo hacen que cambiar y probar... Luego el sida y a pagar nosotros. Pero qué bueno... si se nace así pues lo acepto.

Guió entrevistes amb professionals

1. Des de la residència, es detecten conductes sexuals per part dels residents? De quin tipus?
2. Es treballa la sexualitat amb els usuaris?
  - Si la resposta és positiva: De quina manera? Per quin motiu?
  - Si la resposta és negativa: Per quin motiu?
3. La residència compta amb protocols d'actuació en cas que algun resident manifesti voler mantenir relacions sexuals, o bé es detectin aquestes?
  - Si la resposta és positiva: Què regula aquest protocol i en què consisteix?
  - Si la resposta és negativa: Per quin motiu no existeix?
4. Plantejant una situació hipotètica. Si dos persones es coneixen a la residència, i demanen compartir habitació sense prèviament estar casats o formalitzar la seva relació. Es permetria?

Entrevista a professional de la residència municipal**1. Des de la residència, es detecten conductes sexuals per part dels residents?
De quin tipus?**

Clar que sí, depenent de la sexualitat de la persona. Abans se'n detectaven més perquè tenim gent més autònoma. Des que tenim tantes demències i discapacitats, es deixa de detectar, perquè la persona no està en una situació de poder gaudir de la seva sexualitat de manera òptima.

Són més aviant carícies, masturbacions.. i ho detecten en major mesura els auxiliars. Els usuaris autònoms a escala cognitiva, perquè el que estan limitats físicament no hi ha tant problema.

A vegades es comenta la sexualitat amb la psicòloga o amb mi mateixa. Però les necessitats sexuals es detecten per part dels auxiliars, a l'hora de la higiene.. A la residència s'han format parelles. Les habitacions aquí són compartides la majoria.

2. Es treballa la sexualitat amb els usuaris?

Sí que es treballa la sexualitat, i tenim més problemes amb les famílies que amb el mateix resident. Perquè anys enrere, en el seu dia aquí hi havia monges treballant. Anteriorment amb les monges hi havia conflictes, perquè no entenien que els padrins tenien dret a la sexualitat, sense posar-li la ratlla vermella de tabú, però les famílies costa molt. Quan hem tingut conflictes els hem treballat de manera intensa. Els fills no sempre entenen que els pares puguin tenir una altra parella. Finalment ho acaben acceptant, i si els usuaris són conscients, des de la residència no se'ls nega, és un dret d'ells que s'ha de respectar. I ara col·laboren.

Ara hi ha un matrimoni i se'ls ha facilitat una habitació conjunta, però hi ha vegades hi ha impediments tècnics, ja que com a residència pública, s'ha de seguir al peu de la lletra les normes legals establertes (mesures dels llits, mesures de les baranes..). A aquest matrimoni se'ls ha plantejat si volen dormir junts, però tenim molta feina perquè no existeix un llit de matrimoni que compleixi la normativa. Llavors, els terapeutes estan cercant de quina manera es poden ajuntar dos llits sense complir una mica la normativa.

La sexualitat es treballa de manera individual. Anteriorment es va intentar treballar a partir de dinàmiques però no va funcionar, perquè tenim usuaris de la post guerra que han estat molt condicionats. Parlant de tu a tu, se solten més, però davant de la resta no. El dia demà potser serà una altra història, però amb aquest col·lectiu els costa molt, té a veure molt l'educació, la cultura i la manera com ho han viscut.

De fet, en els ingressos, sobretot de les dones, els fa molt pudor que els hi faci la higiene un home, i al principi s'intenta que sigui una dona, però de manera progressiva també ho assumeixen auxiliars homes.

3. La residència compta amb protocols d'actuació en cas que algun resident manifesti voler mantenir relacions sexuals, o bé es detectin aquestes?

La residència no té cap protocol sobre sexualitat, però és una cosa que es té molt en compte. Treballem molt l'atenció centrada en la persona, i mirem molt els drets d'ells, un d'ells és la sexualitat, però costa, ja que a vegades la família és un gran impediment.

Perquè hi ha vegades que ells manifesten que de manera periòdica volen mantenir relacions sexuals (un cop al mes, dos cops al més..), i si són autònoms i ells no volen, no es comenta amb la família, això es treballa i se cerca com fer-ho i on fer-ho. El lloc, en el seu dia inclús vam tenir un horari i unes pautes, i quan els auxiliars sabien que ere el dia i l'hora, es penjava un cartellet perquè no hi entrés ningú. Però això no surt en cap reunió, perquè amb una casa en la qual hi ha molta gent, encara que sigui confidencial, acaba sortint a la llum, de fet no tots els treballadors ho saben. Quan ha d'ocórrer, només s'informa els treballadors que tenen torn aquell dia i hora, se'ls reuneix i de manera confidencial es comunica que no ho poden dir a la resta.

No s'acaba de veure normalitzat en bé de salvaguardar la seva informació.

4. Per últim, plantejem una situació hipotètica. Si dos persones es coneixen a la residència, i demanen compartir habitació sense prèviament estar casats o formalitzar la seva relació. Es permetria?

Amb anterioritat hem tingut problemes sobre aquest tema, ja que s'han format parelles a la residència, i les respectives famílies no ho acceptaven. Llavors s'ha hagut de

portar a terme un treball més intensiu amb la família, remarcant el dret dels usuaris a la sexualitat, tot i estar institucionalitzats. Avui en dia tenim una parella que s'han conegut aquí, no estan en una habitació junts perquè ella està en una habitació sola per les seves limitacions físiques, i ell està en una habitació compartida amb una altra habitació, però ells veuen que no és possible. Festegen durant el dia, i a la nit cadascú a la seva habitació.

Si dues persones volen estar juntes, es vetllaria pels seus interessos.